

MAGYAR FAJPOLITIKA

8-9Írta
RÉZ MIHÁLY

Kapható
Kilán Frigyes utóda könyvkereskedésében
Budapesten

„Engem soha sem ijesztett
csekély számunk, de fenn-
maradásunkért azért retteg-
tem mindig . . . . , mert
fajtánk anyagi mint szellemi
léte *oly felette könnyű.*”

SZÉCHENYI.

A magyar fajpolitica helyes eszközeinek keresése jelen munka feladata.

Lesznek, kik azt nem tartják actualis kérdésnek; az én nézetem evvel homlokegyenest ellenkező. Nemcsak az actualis, ami efemer s a magyar fajpolitica kérdéseinek mindig actualisaknak kell lenniök.

Az actualis politicát az erőviszonyok döntik el s az eszmének nincs oly gyorsan ható ereje, hogy ezen erők között számottevő tényező legyen.

Aki azt kívánja, hogy az eszmét csak akkor fejtsük ki, mikor az actualis: többnyire azt kívánja, hogy csak akkor szóljunk, mikor annak már semmi eredménye sem lesz.

A szenvedélyek korában elvész az okoskodás s az erővel szemben az eszme tehetetlen. És ez a tanulság éppen a mai political helyzet tanulsága, melynek actualitását bizonyynyal el kell ismerni.

A füzetben közlöttek nagyrésze a Buda-

pesti Hírlapban jelent meg az 1904. év folyamán, midőn a közjogi harcok még nem tették lehetetlenné e lapnál való munkálkodásomat. Bármennyire elvászszanak is azonban elveim azon iránytól, melyet e lap követ, lehetetlen a legnagyobb hálával és köszönettel ne emlékezmem meg annak főszerkesztőjéről e helyen is, ki nekem ismeretlenül is tért nyitott s cikkeimnek elterjedt és méltán nagytekintélyű lapjában helyt – és ezáltal súlyt – adott.

Aki tudja, hogy milyen nyomasztó érzés az elszigeteltség érzete; aki tudja, hogy milyen nyomasztó érzés az, meggyőződését, érzéseit, helyesnek vélt, gonddal megállapított eszméjét hallgatva hordozni magában; a némaságból megváltottnak háláját meg fogja érteni. Ez érzés meg fog maradni bennem ezután is, bármily kellemetlenül érintsenek e lapnak általam nagyrabecsült egyének és elvek iránti támadásai és elítélő vélekedései, melyekben nem osztozom.

Én megmaradok véleményem mellett s attól semmi el nem tántorít.

A nemzet adhat hatalmat, de igazságot nem adhat s a nemzet ítélete csak a hatalom kérdését döntötte el.

Én azonban úgy hiszem, hogy a vereség a hűség alól nem oldja fel a katonát s a megtépett zászlóhoz még inkább kell ragaszkodnia.

És nem ismerem el azt, hogy a nemzet ítélete hitünknek megtagadását, meggyőződésünknek letagadását parancsolná.

Senkinek gondolatszabadságát nem szabad megszorítani, legkevésbé pedig a vezérférfiakét. Ők kell, hogy vezessék a tömeget, nem tömegnek őket.

Ha a tömeg parancsa oly kötelező, hogy azzal szemben még a vélemény szabadság is megszűnik; akkor a kiváló embereknek nincs helyük a fórumon. Csekélyebb tehetségek is képesek arra, hogy regisztrálják a tömeg akaratát.

Én azonban azt hiszem, hogy egészen más a kiváló egyének feladata. Isten azért adta a lángesznek nekik, hogy a tömeg szenvedélyeit követve maguknak népszerűséget szerezzenek; Isten azért adta a látást nekik, hogy vezessék azokat, akiknek ez meg nem adatott s ennek a lelkesülő, nemes idealizmussal telt nemzetnek mutassák meg a helyes utat. A helyes utat saját lelkiismeretük, nem pedig a tömeg kívánsága szerint.

Isten adott a vezéreknek tehetséget, hogy megmutassák az utat; a tömeg szívébe pedig nemes idealismust, hogy azon haladni legyen erejük.

Ha a tömeg szabja meg az irányt, egyaránt kárba vész a vezérek tehetsége s a tömeg idealismusa, mert az utóbbi hamis útra téved, az előbbit pedig önmaguk akadályozzák meg abban, hogy hatása legyen.

Nem pártkérdés ez, sem közjogi kérdés. Minden józan politica, minden helyes cultura kérdése ez.

Mert hogyan szerezzünk a culturának tiszteletet, ha a kiválóságok tekintélyét lerontva, úrrá teszszük a tömeget s az igazságnak, az igazság oly criteriumának declaráljuk annak nyers erejét, melylyel szemben a kiválóság véleményének el kell némulnia?

A kiválóság minden nagynak, nemesnek forrása. A kiváló tehetségű és jellemű nagy ember a cultura legszebb remeke.

A tömegnek egyetlen erénye és kötelessége: követni nagyjait.

Productiv politica.

Széchenyi István közjogi alapelve az, hogy e kérdések megoldását *nem aggressiv, hanem productiv* irányban kell keresni. Nemzetiségi politicájáról ugyanez áll. Alaptétele mindkét kérdésben a gazdasági és culturalis felsőbbségből szükségkép támadó hegemonia. A nemzetiségek fölötti és a monarchiában való suprematiának az ő szemében tisztán *erő* kérdése s a föladat ennél fogva nem az, hogy a suprematiát declaráljuk – mert hiszen a *declaratio* még nem erő – hanem az, hogy ezt az erőt megteremtsük. Az *agressiv politica* csak supponálja az erőt, a *productiv politica* megteremti.

Megteremtése által minden közjogi és nemzetiségi kérdés önként, oldódik meg. Ennél fogva az a *productiv* munka, melyet ily irányban vezetnek, minden *agressiv* támadásnál hatásosabb.

Helyes bizonyára ez a fölfogás, s helyes ennek alapján óhajtva várni a reformok korát. De meg kell találni az átmenetet, mely a közjogi kérdésekről a reformkérdésekre önként átviszen, mert a történelemben mélyen gyökerező irányokat egyszerűen elhanyagolni nem lehet.

A szerzésnek legkezdetlegesebb formája a

hódítás s azt kiszorítani a munkának csak lassan sikerül. Hosszú időn át a munkát még mindig alábbvalónak tekintik. Mi is hosszú időn át nem bírtuk nemzeti szempontból elképzelni a szerzés más nemét, mint azt, ha szomszédunktól valamit elhódíthatunk. Az intenzív reformmunka nem nagy becsülésben részesült.

Van azonban egy átmeneti időszak a szerzés e két formája között s ez az, midőn a vezető-osztály hódítani már képtelen, de dolgozni még nem akar. A mi nemességünk ebben a periódusban megelégedett azzal, hogy egyre perelte vissza ősi jussait, míg a gazdaság tönkrement s az ősi curia omladozott. A másoktól való elhódításnak egyik neve volt ez a perelés is, a hódítással járó minden erény nélkül. Mi is ebben a stádiumban vagyunk közjogilag, perelve ősi jussaink mellett, melyeknek harccal való kivívására nincsen sem bátorságunk, sem erőnk. Sem hódítani, sem dolgozni nem tudunk.

Ez a közjogi pártalakulás árnyképe s megszüntetésének vágya természetes. De a megszüntetés módja méltán vita tárgya.

Az a közjogi érzékenység, mely ezt gátolja, egy hosszú küzdelem természetes eredménye, melyet egyszerre megszüntetni nem lehet. Fejlődési phasis ez, melyhez hozzá kell kapcsolni a jövőt. Az országnak a nemzeti szempontok iránt való érzékenységét föl kell használni. Mert az idealizmusnak egyik formája ez is s idealizmust oly igen nehéz teremteni. Ez az Idealizmus, annak ez a formája, nagy férfaink s egy nagy nemzedék

munkájának eredménye s mi nekünk nem föladatunk azt megsemmisíteni. A mi föladatunk az, hogy ezt a meglévő idealismust igyekezzünk kamatoztatni politicánk céljainak, változtatva a formán, megóva a lényegét.

A közjogi térről a reform térre, a nemzetiségi kérdés az egyetlen közvetlen átmenet. Ennek a kérdésnek fölkarolása bebizonyítaná, hogy a reformkérdések a nemzeti eszmével szemelláthatólag összefüggenek. Bebizonyítná, hogy midőn a közjogi kizárólagosság mellőzését kívánjuk, ezzel még nem kívánjuk a nemzeti érzés mellőzését is. Azok a gazdasági és culturalis reformok, melyeket a nemzetiségi kérdés gyógyítása megkíván, positive megmutatnák, hogy minden gazdasági és culturalis kérdés – már csak nemzetiségi szempontból is – mennyire közvetlenül nemzeti politica. így lehet megkedveltetni a gazdasági és culturalis kérdéseket; így lehet megteremteni a reform-pártalakulást.

Ha nem ezt a módot követjük, a közjogi kizárólagosságot meg nem szüntethetjük s mi magunk is híveinek hibáiba esünk. Szemérvetjük ennek az irányynak, hogy radicalismusában nem veszi tekintetbe a folytonosság követelményeit s a tények erejét. Nem szabad azonban mi nekünk sem ebbe a hibába esnünk. Nem szabad mellőznünk a történelmileg kifejlődött érzelmeket – éppen mint tényeket. Ha mi nem ezekhez kapcsoljuk a jövőt, a mi abstract fejtegetésünk, reformvágyakozásunk mind-mind épp oly meddő marad, mint a közjogi radicalismusnak a

tények ereje, a történelmi fejlődés folytonossága ellen való tiltakozásai. A reális fejlődésre akkor semmi befolyással, nem leszünk,

A jövő nagy munkájában el kell kerülnünk a pártelfogultság minden tévedéseit s ami ellen az actualis harcban mint tévedés ellen küzdünk, ebben a munkában objective csak úgy kell azt vennünk, mint egy történelmi fejlődés szükség-szerű phasisát, melyet elhanyagolni nem lehet. Mert szükséges, hogy a történelem nyugodt tárgyila-gosságával és magas szempontjaiból nézzék a dolgokat azok, akik a történelem számára építenek. Illik, hogy övék legyen az elfogulatlanság, mert övék a felsőbbség.

Nem elég tehát támadni a közjogi kizárólagos-ságot és sóhajtozni a reformok után. A mi tör-ténelmünknek szenvedéssel teli eseményei a köz-jogi ideáloknak megnyerték a nemzet szívét s minden más iránt közömbössé tették. Szűnőfél-ben van már ezeknek varázsa s ezer más pro-blema kezdi izgatni a lelkeket. De csak ha majd megtalálják vezető férfiai a kellő átmenetet, akkor lesz a reformeszmékből egyetemes nemzeti ideál. Meg kell mutatni azt az összefüggést, mely erről meggyőz s a jövő nagy ideáljai számára meg-nyerni a lelkeket. Meg kell mutatni a reform-eszméknek nemzeti háttérét s a közjogi kérdé-sekről át kell térni ezekre. A nemzetiségi kérdés a kettő között az átmenet. Annak eszközei mind-két irány céljait szolgálják.

A középosztály gazdasági ereje, a cultura ma-gyarsága és intensitása, a nép ragaszkodásának

megnyerése, az egyházak tevékenységének, az állami erő alkalmazásának magyar tendenciája: mindez elsőrendű nemzeti érdek. Mindez elsőrendű reformérdek is.

És ha majd mindezt keresztülvittük, akkor már elég erősek leszünk s akkor majd jöhet közjogi téren is az aggressiv politica. Hanem akkor már nem fog jönni, mert a nemzetiségi kérdésben megtanulta a nemzet becsülni a productiv politica előnyeit.

A nemzetiségek – a magyar faj uralma elleni harcukban – kétféle fegyverrel küzdenek. A gazdasági az egyik, a culturalis erő a másik fegyverük. Idegen birtokos-osztály keletkezésében, idegen bankok befolyásának terjeszkedésében nyilatkozik meg gazdasági erejük. Idegen intelligentia keletkezésében, idegen érzések és eszmék befolyásának terjeszkedésében nyilatkozik meg culturalis erejük.

Kettős irányú ezzel szemben az a feladat, melyet a magyar fajnak be kell töltenie. Gazdasági és culturalis irányú lehet csak minden ellenactio, mely célhoz vezet. A magyar fajnak ellenségeit saját fegyvereivel kell megvernie.

Vannak, kik a nemzetiségi kérdés megoldását kényszer-eszközökben, a rendőrállamnak illiberalis eszközeiben keresik. Ez a felfogás a helyes politica követelményeivel s Magyarország összes tradícióival egyaránt ellenkezik.

A rendőrállam eszméje nemzeti haladásunk minden tradíciójával, ellenkezik s nem annak bilinkéiben óhajtjuk megtalálni azt az eszközt,

ami Magyarországnak minden lakosát összeköti. De nemcsak ellenszenves ez a mód, hanem célhoz sem vezet. A mi nemzeti küzdelmeinknek sikere a rendőrállam tehetetlenségének legerősebb bizonyítéka. A mi nemzeti ébredésünk az irodalomnak, az Idealismus erejének legfényesebb diadala. Mert nem a vármegyék oppositioja rázta föl álmából a nemzetet, sem az 1825-iki diaetán megjelent Karok és Rendek impozáns tiltakozásai. Az irodalomnak szerény, súlyos nehézségekkel küzködő munkásai lehettek lelket belé s az ő idealismusok volt az, ami az egész nemzetet rendre áthatva, a reform-korszaknak történelmi nagy küzdelmeiben ragyogó fényvel megnyilatkozott.

Az Idealismus, a szó ereje volt az, ami egy egyszerű köznemesnek oly hatalmat adott, mely egy aristokratikus nemzet vezérévé tette s egy dinasztikus nemzetet a trón megdöntésének kísérletébe vitt.

Az absolutismus szomorú napjaiban ismét a cultura volt legerősebb fegyverünk, akkor is hatásos, mikor más fegyvert használnunk sem lehetett.

Elérkezett az alkotmányosság korszaka, többé már nem ellenségeink kezében, hanem a mi kezünkben van az államhatalom.

Valóban csodálatos lenne, ha most, midőn kezünkben vannak a hatalom minden eszközei egyszerre nem tudnánk élni velők. De még sokkal csodálatosabb lenne az, ha megtagadva minden traditiónkat, most már elmellőznők a cultura ideális fegyverét, mely régebbi harcainkban olyan

fényesen bevált s a nemzetiségek culturalis törekvései ellen nem tudnánk mást szegezni, mint a rendőrállamnak (saját történelmünkben is hatástalannak bizonyult) eszközeit.

A gazdasági erő fokozása és a cultura emelése tehát a feladat nemzetiségi szempontból is. Érzelmeiket meg nem változtathatjuk, fictióikat meg nem cáfolhatjuk – erre hiába törekedünk. Hírlapjaikat be nem tilthatjuk, azoknak irányát meg nem változtathatjuk, minderre képtelenek vagyunk. Meg nem semmisíthetjük, irányában meg nem változtathatjuk azt az idegen cultural De sikerülhet és sikerülni is fog annak kifejlődését és hatását *szűkebb tétre szorítanunk*.

Ennek a feladatnak két ága van, az első negatív, a második pozitív. Az első az: igyekezni, hogy kevesebbé tegyük ennek az idegen culturának forrásait s igyekezni, hogy ez az idegen cultura minél kevésbé terjedjen el. A második az: fejleszteni a magyar culturát s megadni neki azt a fölényt, hogy minden más culturát kiszorítani elég erős legyen.

II.

Idegen cultura.

A cultura terjedése egységes nemzetnél is political fontosságú. Hadászati fontosságát a múlt század nagy német hadvezére, Moltke elsőrendű tényezőnek vallotta világhírű győzelmének kivívásában. Közgazdasági fontosságának legerősebb bizonyítéka az amerikai iparnak a világvárosokban mutatkozó diadala. Kétszeresen fontos jelentőségű azonban nálunk, ahol ellenséges nemzetiségek közepette csupán a cultural felsőbbség adhatja meg a magyar fajnak a suprematiát. Culturánk fejlesztése tulajdonképpen a mindenél fontosabb feladat, s csak annak felsőbbisége adja meg szellemileg is a felsőbbiséget nekünk. Enélkül minden túlerő értéktelen, A mi felsőbbségünk nem számbeli, hanem gazdasági és culturalis természetű. A gazdasági és political életben egyaránt az intelligentiának van döntő szerepe s nem egy nemzetiség összes tagjainak, hanem kizárólag e nemzetiség *intelligens* tagjainak száma az, ami a mérlegbe döntő súlylyal esik. Velök szemben tehát figyelmen kívül hagynunk soha sem szabad, hogy suprematiánk annál biztosabb, minél intensivebben és minél extensivebben hatja át a magyar fajt a cultura.

A political jogok elnyeréséhez, a hivatali állások megszerzéséhez egyaránt a képzettség nyit utat. Minél több a képzett magyar ember, annál kizárólagosabb befolyásunk a képviselők választásánál, a vármegyei önkormányzatnál s a hivatalok betöltésénél. Mind több az eshetőség arra, hogy túlnyomó befolyásunk mindezen tereken *önként* következzen be. A képzettség és. annak segítségével elért anyagi javak képezik a társadalmi pozíciónak is alapjait s társadalmi téren is a magyar fajnak kellene az ország minden részében dominálnia..

Az államhatalom feladata lesz alkalmazottjainak kellő elhelyezésével a nemzetiségi vidékek társadalmi összetartását megbontani s azoknak idegen társadalmába belevinni — és dominálóvá tenni — a magyar elemet: de culturalisan képzett egyének szükségesek ehhez és szükséges ezen egyének culturalis kiválósága. Mert csak így kerülheti el ez az actio a brutális hatalmi ténynek ellenszenvet keltő jellegét s csak így válik alapjává egy olyan fejlődésnek, melynek eredménye a magyar suprematiának nem erővel kivívása volt, hanem culturalis felsőbbségünkkel véglegesen megalapított diadala.

A magyar cultura emelése tehát a legfőbb feladat.

Ha a magyar fajba mélyen beleoltjuk a cultural, akkor az a faj rá fogja nyomni erre a culturalára a maga jellegét. És ha érezni fogjuk, hogy a magyar genius az, ami ebben a kultúrában megnyilatkozik, szeretettel, lelkesedéssel fogjuk

felkarolni ezt a culturat. Fel kell keresni, fel kell ébreszteni a magyar geniust, alkalmat kell adni, hogy hallassa szavát s az ő hangjától hirdetett culturat szívesen fogjuk hallani. Át fogja az hatni a magyar fajt s erőt merítve abból mind jellegzetesebben fogja kialakítani ennek a culturának magyar jellegét.

A political föladat az, hogy a culturának nemzeti jelentősége fölismertetvén, társadalmi és állami actio egyaránt törekedjék a fejlesztésére, terjesztésére s magyar jellegének megóvására. De mindenekelőtt az a föladat, hogy egy ellenkező irányú culturactionnak eleje vétessék.

Hibás politica tehát az, amely mesterségesen növeli a nemzett iránynyal ellenkező irányú culturelemeket s midőn az államnak még saját culturánk föladatai teljesítésére sincs *elég* ereje, pénzt ettől olyan elemek teremtésére fordítja, amelyek életképessé válva, ellene fognak dolgozni. E tekintetben két intézmény mondható teljesen elhibázottnak: a nemzetiségi falvakban levő állami iskolák és a nemzetiségi lelkészeknek adott congrua.

fia meg vagyunk győződve arról, hogy a cultura erő, amely mindennél hathatósabban támogatja a fajpoliicát, következetes-e akkor oly nemzetiségi politicának, amely ellen küzdünk, megadni ezt az erőt? Logikus-e ezt az erőt megadni saját culturánk rovására?

Helyes-e támogatni ugyan a magyar culturat, de vele együtt – Magyarország pénzén – támogatni azt a culturat is, amely az állambontó törekvések legbiztosabb támasza?

Tegyük föl, hogy azok az iskolák mindenütt megtanílják növendékeiket magyarul: tegyük föl, hogy egy tiszta nemzetiségi faluban az iskolából kikerült gyermek nem fogja, mire felnő, ezt a nyelvet elfelejteni: a nyelv még nem érzelem, még nem meggyőződés. De a culturának amaz elemei, melyekben részesültek, már elegendők arra, hogy – a nemzetiségi felsőbb iskolákban tovább fejlesztve – igenis egy meggyőződésnek, egy érzelmenek forrásává legyenek. Csakhogy abban az érzelemben, abban a meggyőződésben nincs sok köszönet.

Ha a nemzetiségi propaganda a nép érzelmeiben gyökereznék, nem lenne ellene védekezés. De a nép tömegeiben, ha van is osztálygyűlölet, vagy vallási fanatizmus, nemzetiségi aspiratio nincs, mert nincs traditio. Az aspiratiók és traditiók gyökere azokban az álmodozásokban van, amelyeknek a nemzetiségi cultura az éltető forrása.

Ezt a culturát nem szabad még nekünk fejlesztelnünk. Vagy neveltünk a nemzetiségi falvak állami iskoláiban híveket egy olyan culturának, olvasókat egy olyan lapnak, támogatókat egy olyan irodalomnak, mely a magyar állameszmének ellensége; vagy megnöveltük – az otthonmaradók s felsőbb iskolába nem vágyók kiművelése által – a magyar munka versenytársának erejét. Mert a tanultabb paraszt jobban számít, tehát jobban gazdálkodik; jobban tud az ügyletek kötéséhez, tehát jobban értékesít. Ha van a culturának hatása, ilyen irányú az; ha nincs ak-

III.

Magyar cultura.

Művelődésünk fejlesztésében két szempont irányadó. A művelődés *intensivitása* egyrészt, a művelődés *magyar jellege* másfelől, political fontosságú. A művelődés intensivitása az ország szellemi erejének fokozása s így közjogi küzdelmeinkben jelentékeny tényező. Ezzel kapcsolatos a hadsereg szellemének megmagyarosítása (amire törvény nem elég, mert a magyar intelligencia erős versenyképessége szükséges) s Ausztria gazdasági ellensúlyozásának is ez az első feltétele. A művelődés intensitásával egyenlő jelentőségű művelődésünk magyar jellegének biztosítása. Míg az előbbi közjogi, az utóbbi nemzetiségi szempontból fontos, mert ez biztosítja az értelmi felsőbbiséget. E nélkül az értelmi felsőbbiség nélkül a liberalismus által adott szabadság ellenünk fordítható; magyar jelleg nélkül pedig a felsőbbiség Magyarországé, de nem a magyar fajé.

Mindkét szempontnak – művelődésünk intensitásának és magyarságának egyaránt – egy közös követelménye van. E követelmény: *a cultura decentralisátiója*. Csak ezáltal lehet a művelődés intensiv és csak ez által lehet magyar. Szükséges, hogy a művelődés szelleme ne csak

a fővárost, hanem az egész vidéket is amassa s szükséges, hogy az erre hivatott tényezőket mesterségesen ne koncentrálják. Különösen a felsőbb oktatás decentralisatiójának (bővebben kifejtendő) kérdése bír e tekintetben nagy jelentőséggel, úgyszintén a vidéki színházak állami támogatása.

Művelődésünk magyar jellegének szempontjából az a föladat, hogy a magyar vidék culturájának intensivitása folytán a magyar vidékek befolyása adja meg culturánk fajmagyar jellegét; viszont ennek pedig a nemzetiségi vidékeken való intensív fejlesztése a magyar felsőbbségnek tegyen szolgálatot. Mert az az ember, aki nemzetiségi városban nevelkedve, a magyar culturának sem casinókban, sem színházakban, sem társadalmában semmi nyomát nem látja, vagy ezeknek alacsony színvonalát látja, a magyar culturáról valami nagy fogalommal nem igen bírhat. De nem bírhat azért sem, mert túlságosan centralisált felsőbb oktatásunk folytán nem érzi – saját társadalmában sem – a magyar *culturelemeket*, mint erős, tekintélyes társadalmi tényezőket. Pedig a középpont eme dédelgetése semmiképpen sincs megokolva. A mi fővárosunk sohasem volt az nekünk, ami a franciáknak Paris. Amikor még nem volt egységes a nagy Franciaország, JPáris jriár az egységes francia nemzeti szellem ápolója volt. őft volt kezdete, forrása à] nemzeti egységnek, ott volt a cultura minden traditiója és eredete s politicalag is ott voltak a döntő elemek századokon át. A mi political életünk dicsősége a decentralisatio s Magyarország

történelmében Budapestnek szerepe nincs. Történelmi jelentőségű – számos – székhelyünk között van Budavára is, de a mai főváros az ezredéves ősi ország mellett csak félszázados parvenü s nem lehet mondani, hogy e jellegnek nem látszik semmi nyoma.

A mi irodalmunk ébredése sem onnan indult s történetében fontosabb (a gárdistákért) Bécs és (Kazinczyért) Széphalom. De nemcsak a traditio hiánya a baj, hanem (ami ennek következménye) a nemzeti jelleg hiánya is. A főváros alsó néposztálya nem faj magyar paraszt, mint a párisi typicus francia, hanem részben nemzetiség, részben nemzetközi socialista s így egészen különleges typos. Felsőbb osztályaiban is erős tényező a nem-magyar s gondolkozásában s érzelmeiben nemzetközi elem. Magát a nyelv tisztaságát is, – melyben Paris például traditionalis, feltétlen irányító – mi nálunk a főváros csak rontja s egészen elveszi eredeti jellegét.

Ezekből az okokból szükséges, hogy mindenütt a vidéken erősítsük meg a culturelemeket, hogy egyrészt társadalmi tekintélyük nemzetiségi helyeken is a magyar erő demonstratiója legyen: másrészt pedig, hogy a tiszta, tősgyökeres magyar nyelv és a magyar gondolkozás ezeken a csatornákon át utat találjon arra, hogy ennek az országnak egész culturájára rányomja bélyegét. A culturának ez a magyarsága egyszersmind a cultura intensivitásának forrása is, mert nem lehet solia intensívú az a cultura, amely nem az egész országból meríti erejét, s nem vette fel jellegét. A fő-

város társadalmi tényezői a vidékéitől mindenütt szükségkép különböznek, de ahol ehhez még faji és nyelvi különbségek is járulnak, ott az ízlés és a világnézet ellentétessége következik be. Mások a társadalmi tényezők s más cultur-igényeiknek egész iránya is.

Sem a magyar paraszt-osztály, sem a magyar kispolgár – az úgynevezett civis – a fővárosban nincs úgy képviselve, mint a vidéken s a fővárosban annyi más elem bír nagyobb fontossággal, mint a vidéknek vezető gentry-osztálya. Ennek az osztálynak a lelkébe látott Herczeg Ferenc s finom rajzaiban hű képét adta. Hidegen hagyja ezt az internacionajis irodalmi divat ezer szeszélye. Az idegen-utánzás nem érdekel. Azok az emberek nem a mi embereink, azok a problémák nekünk nem problémák. Alapjában más társadalom, ez, nem jobb, mint amazok, talán nem is rosszabb, de egész lényegében más. Ennek a szellemnek, ennek a világnézetnek kell a mi művészetünkbe felszívódnia; művelődésünknek azok ellen az előítéletek ellen kell irányulnia, amelyek ebben a légkörben támadtak. Még a politicában sem szabad octrojalni. De a culturában nem is lehet, mert ott nincs semmi kényszer s a szellem erején kívül nincs semmi hatalom.

A vidék culturelemeinek megerősítése ekképen elsőrendű feladat. A casinóknak s színházaknak művelődési tényezőkké való fölemelése s a felsőbb oktatás decentralisatiója az első lépés a cél felé. A társadalmat is segíteni kell egy nagyszabású culturalis munkásság megkezdésére, a mely

nélkül minden political harc meddő és eredménytelen. Ennek a munkásságnak a megszokása kell, hogy átalakítsa az ország political erkölceit s harcaira is rányomja jellegét.

A nyers hatalom embereivel, az üres phrasisok embereivel szemben meg kell a nemzettel értetni az eszmének mindenható erejét. Emelkedni fog ezzel a political életben is a lármás tusakodók helyett a komoly munkások tekintélye s azoknak vezetése föl fogja emelni az egész parlament színvonalat. A culturmunkás a legönzertlenebb. A culturalis munkásság a legcsöndesebb és a legeredményesebb. Haladása biztos. Hatalmának ellentállani nem lehet. Ha majd egy öntudatos, szervezett társadalom következetesen, „dolgozik a jövő nagy feladatain, productiv munkásságának magaslátáról nyugodtan nézheti le az activ politica zajos szóvivőinek kicsiny játékait.*)

A „Hét” múlt vasár napi számában „Ignotus Pest városának bojcottálásáról cikkezik s ezzel kapcsolatosan a „Budapesti Hírlap” előző vasárnapi számában megjelent cikkemről is említést tesz. Ha Ignotus a „Magyarország”-nak Bartha Miklós tollából azóta megjelent cikkét elolvassa, látni fogja, hogy mit jelent az, sújtó következtetéseket vonni a főváros ellen s Pest bojcottálására törekedni. A következtetéseknek és kifejezéseknek azon túlzásaival, melyek stylusának varázsát teszik, erre

*) E cikk ellen a „Hét” című folyóiratban Ignotus több kifogást emelvén, szükségessé vált a következő magyarázat, mely szintén a „Hét” hasábjain jelent meg.

az eredményre jut Bartha Miklós. Az ő szemében a főváros Sodorna, melynek vezetni nem szabad.

Megbírált cikkemben én ilyen messze nem megyek. Mellőzésével a biblicus képeknek, egyszerűen prosailag vonok le két közismert tényből egy gyakorlati következtetést. Nem tagadom én meg az elmúlt ötven év dicsőségét, melyre Ignotus hivatkozik; csak constatálom, hogy e dicsőség még csak félszázados, a nemzet pedig évezredes.

Ez az egyik közismert tény. Nem akarom én kizárni a nemzeti életből fővárosunk idegen eredetű és vallású osztályait; csak constatálom, hogy ezek culturájukban máig is idegenek. Ez a második közismert tény.

Ebből a két tényből nem vonok le sújtó következtetéseket s Pest város bojcottálását nem kívánom. A gyakorlati politica föladata nem a recriminatio, hanem az alkotás s én ezekhez kívánok concret javaslatokkal hozzájárulni. Nem azt következtetem tehát ezekből, hogy fővárosunk Sodorna, melyet bojcottálni kell, hanem egyszerűen csupán azt kívánom, hogy decentralisáljuk közművelődési intézményeinket a célból, hogy azok a fajmagyar vidékből nemzeti tartalmat meríthessenek. Kívánom ennél fogva a vidéki színművészet pártolását, a casinók magasabb színvonalát, legfőképpen pedig felsőbb közoktatásunk decentralisatióját a jog-academiák felkarolása által.

Nem kicsiny lem tehát a fővárost s csodálkozom, ha azt olyan pártbeliek teszik, amely párt fővárosunk magyarosodásához productiv munkával alig

járult hozzá. Egész közjogi politicája a negatio lévén, a meddőségnek évtizedei alatt társadalmi culturactiót tőle keveset láttunk s a főváros magyarosításához, nem tudjuk, mi részben járultak. Pedig egy pártnak, melyet közjogi hitvallása a gyakorlati politicában improductivításra. kényszerít, legalább társadalmi, gazdasági, culturalis téren kellene bebizonyítania alkotó erejét.

A második kifogás, mit Ignotus emel, a gentry iránti előszeretetem. Én azonban ezen osztálynak nem dédelgetését, hanem critisálását kívántam s Herczeg Ferencre éppen ebből a szempontból hivatkoztam. Az ő Gyurkovits-lányaiban a parthie-hajhászat kigúnyolását találom, a Kéz kezét mosban pedig a stréberségét. És senki sem fogja tagadni, hogy e kettő a mai dzsenti két főbüne. Mindkettő a legnyersebb materialismus, mely minden formában támadást érdemel. Ez ellen örömmel látjuk alkalmazva a gúnynak mindennél élesebb fegyverét. Az uralkodó osztály bűneit kell ostorozni, mert azok hatása legérezhetőbb. Ne álmodozunk mi az ország függetlenségéről, ha annak férfiai nem függetlenek.

Ami a hivatalban a stréber, az a társadalomban a parvenü. Kapaszkodó az egyik is, másik is. Éppen azért tartom szükségesnek a társadalmi exclusivitást, – és legyen bár ósdi, elmaradott, conservativ – mert ezt tartom egyedül alkalmasnak arra, hogy minden kapaszkodási ambitiót megtörjön. Aki társadalmi köréből más körbe kapaszkodni kivan, megérdemli, úgy hiszem, a nyers visszautasítást. Mert aki más (magasabbnak

nevezett) körbe vágyakozik, az legkevésbé demokrata, minthogy az embereket nem önértékük, hanem társadalmi állásuk szerint becsüli s e téveszméjének feláldozza önértetét. Örömmel látom ilyenekkel szemben az exclusivitást. Tudom nagyon jól, hogy akik ezt az exclusivitást gyakorolják, bizonyára nem magasabb szempontokból indítatva teszik. Aristocratikus előítélet ez, középkori maradvány, semmi más. De ha eredménye hasznos, nem látom át, miért ne lehetne értékesíteni az előítéletet.

Nem az anyagi javakért magokért folyik a társadalomban az az elkeseredett versenyzés, melynek a stréberség szükségképpeni eredménye. Nem az anyagi javakért magokért küzdenek, hanem azért, ami általok elérhető: a társadalmi positióért. Ezt kell megakadályoznia az exclusivitásnak azáltal, hogy e célt elérhetetlenné teszi s így e törekvéseket indokaiktól fosztja meg.

Előítélet az a felfogás, mely büszkeségét az ősök érdemeibe helyezi. De vájjon mivel felvilágosultabb az, mely büszkeségét az állásban s a vagyonban találja fel?

Az egyik: a múltak elavult idealismusa. A másik: korunknak modern materialismusa.

Megszűnt a társadalmi exclusivitas régi merevsége, de vajjon mi az eredmény, mely ezáltal eléretett?

Amíg a rangot a születés adja, társadalmi helyzetébe mindenki belenyugszik. Mikor azonban a rangot oly tényezők teremtik meg, melyek mindenki által elérhetők: a létért való küzdelem

még ezáltal is élesedik. Es vajjon igazán hiszszük, hogy már megszűntettük a középkor feudális szellemét, mikor nap-nap után látjuk, mint szedi áldozatait? A társadalmi emelkedésnek ez a lehetősége nem semmisíti meg a rangkülönbségbeli előítéletet, de örvénybe von nem egy ambitiot s nem egy caractert tönkre tesz.

A merev exclusivitas korában ez az előítélet ártalmatlan s csak néhány elégületlen kapaszkodót keserít. A democratia mai korszakában ez az előítélet felszabadul s soknak ambitióját minden nemesebb törekvéstől elvonja.

Mikor egy ország közerkölcsei megromlottak; mikor annak politicája hiába keresi támogatóul a nemzet ethikai erejét: nem szabad még egy okot szolgáltatni, amiért minden nemesebb törekvést feláldozzanak a fékevesztett ambitiók.

A rang csak fényes játékszer, mondják a democratia hívei. Lehet, hogy az. De akkor még nagyobb hiba, ha megengedik, hogy egy játékszer megszerzésében merüljön ki minden férfi-ambitio. És ha látják, hogy ezért a játékszerért időt, nyugalmat és függetlenséget is sokan hajlandók feláldozni: tegyük hozzáférhetetlenné azt, nehogy – megvásárlására törekedve – némelyek érette igen nagy árt fizessenek.

IV.

Culturalis védkötelezettség és repraesentatio.

Mai felsőbb oktatásunkból a culturalis munkásság intensivitása hiányzik s a bukások statisticája megdöbbentő képet mutat.

Ha a cultura fegyver, e fegyvert meg kell szerezniünk s ha a támadás ellenünk culturalis eszközökkel indítatik, akkor ugyanazon a jogon, amelylyel az általános katonakötelezettséget megállapítottuk, a culturalis védkötelezettség elvét is ki kell mondanunk. Mert semmivel sem kisebb a veszedelem, mely minket ezen oldalról fenyeget.

Mai felsőbb oktatási rendszerünk célhoz nem vezet. Az egyetemen az előadások egyszerű meghallgatásának *passiv* szerepe a komoly munkára vágyókat ki nem elégítheti s a szórakozás ezerféle kísértéseivel szemben az ingadozóknak nem nyújt semmi támaszt. Pedig támaszt kell nyújtania az ifjúság számára, hogy az teljesíthesse komoly kötelességeit. A mai rendszer tehát mellőzendő s behozandó a *felelés* és *önképzés* activ rendszere.

A jogi karon például a tantárgyak kétféle természetűek: dogmatikusok és problematikusok. A dogmatikus tárgyainak előadása teljesen feles-

leges; ezekre nézve a felelési rendszer sokkal practikusabb. Ezeken a tárgyakon nincs semmi magyarázni való; azokon csak megtanulni való van. Ezekre nézve csak akkor nyújt a tanrendszer a tanulónak támogatást, ha a felelési rendszer behozatik, s ezáltal az ifjúság a hallgatók passiv szerepéből a felelők activ szerepébe helyeztetik. Ami a problematikus tantárgyakat illeti, azokra nézve az egyetemi előadások rendszerének igenis van értelme, de csak úgy, ha párhuzamosan a seminariumi rendszer segélyével az önképzésnek is tér nyitattik. Szükséges ennél fogva, hogy a magántanárok száma lényegesen megszorítottassék, s hogy ezeknek segélyével az egyetemi ifjak szakosztályokba beosztva, a problematikus tudomány-ágaknak önálló művelésére *köteleztesenek*. Ez az önálló tudományos működés helyes mederbe terelné azt az activitást, mely a fiatal-ságnak természetes sajátja s melyet sem lenyűgözni, sem megtompítani nem lehet, – nem is szabad. A passivitásra alapított mai tanrendszer azonban mindezzel tökéletesen ellenkezik s az egyik részt üres szórakozásokba kergetve, a másik részt hamis utakra engedve tévedni: mindkettő idealismusát kielégítetlenül hagyta. Pedig az activitásnak az a láza, az idealismusnak ez az energiája nemes és nagy tulajdonság, melyet hibáztatni nem szabad. Nem elnyomni, de fejleszteni kell azt: a köz-oktatásügyi politicának ez egyik legfőbb feladata. Annak a nemes activitásnak tért kell nyitni s rá kell vezetni arra a térre, melyen legméltóbban működhetik. Azoknak az érvényesülni törekedő

egyéniségeknek kezébe kell adni a tudományoknak súlyos fegyvereit. Az emberi haladás nehéz problémáinak megoldására vigyük őket is aktivitásba. Azon nagy problémák magasztos eszméje el fogja halványítani lelkükben az actualis politica kicsinyes harcainak képét, mely talán eddig is csak azért izgatta őket, mert tért nyitott az aktivitás utáni azon vágyuknak, melyet mai tanrendszerünk következetesen elhanyagolt s melynek nemes indító okait mindmáig nem tudta értékesíteni. Ne kívánjuk azt sem, hogy az aktivitás iránt érzéketlen legyen. Adjunk módot, hogy aktivitása, egyénisége a cultura nemes anyagában keressen érvényesülést s akkor az ifjúság nem fogja abban keresni dicsőségét, hogy üres szavakkal üdvözölje a ma harcba menő generációt, hanem nyugodtan várja be a maga idejét, nyugodtan készítve elő a jövőendő számára fegyvereit.

A tankötelezettség elve tehát az, amit keresztül kell vinni. Senkinek szabadságát nem sérti ez az elv, mert csak azokra vonatkozik, kik – a beiratkozás által – ennek magukat önként alávetik. És talán csak nem megsértése a szabadságnak az, ha a tanulókat kényszerítjük, hogy tanuljanak. Az állam segítségével állanak fenn azok a tanintézetek s a jogászok csekély kivétellel állami szolgálatra készülnek. Egészen liberális elv az is, hogy a munkaadó megszabhassa a munkások készült-ségének feltételeit.

Nem igazságos, hogy a tankötelezettség keresztül legyen vive a legalsóbb fokon, de a legfelsőbben már cserben hagyassék. És képtelenség azt állítani,

hogy ami az elemi iskolákban liberalismus, az az egyetemen már reactio. Ha van tankötelezettség; legyen az egész vonalon. Legyen ott is, ahol a tanulásra önként vállalkoztak, ha már van ott, ahol arra önként az illető nem vállalkozik. Belekényszerítjük törvénnyel a szegény ember gyermekét, hogy járjon iskolába s hagyja abba annak kedvéért a kenyérkeresetet. Nem vesszük tekintetbe, ha a szülő és gyermek akaratával ez ellenkezik; nem vesszük tekintetbe az életviszonyok semmi nehézségeit. A kenyérkeresés nehéz gondjának minden panasa megtörik a mi erős liberalismusunk ragyogó doctrináin. Kemény, kérlelhetetlen ez a mi cultura iránti nagy szeretetünk.

De egyszerre cserben hagyjuk ezt az elvet a közoktatás magasabb fokozatain. Az elemi iskolázásra köteleztetünk, ha arra hajlandók nem is vagyunk; az egyetemen a tanulásra nem vagyunk kötelezhetők, bárha az egyetemre önként is megyünk. Az elemi iskolázásnál a tankötelezettség elve védelmezi a gyermeket a szülő hanyagsága ellen; gyermeke hanyagsága ellen a szülőt az egyetemen a tankötelezettség elve nem védelmezi.

Ha helyes a tankötelezettség elve, keresztül kell vinni azt az egész vonalon s ha liberális ott, ahol az érdekeltek vonakodnak; akkor ott, ahol ezek a tanulásra önként vállalkoznak, még sokkal liberálisabb.

Ha nem lenne liberális, akkor is követelnünk kellene, mert a nemzeti érdek mögött minden más tekintet háttérbe szorul. A védköteleseket

nem szavaztatják meg az iránt, hogy akarnak-e lenni katonák s a katonákat nem szavaztatják meg az iránt, hogy akarják-e a háborút? A nemzeti egység minden követelménye feltétlenül parancsoló.

Akkor is helyes volna tehát ez az elv, ha be lehetne bizonyítani, hogy a liberalismussal ellenkezik. Pedig nem ellenkezik. Nem az a liberalizmus, nem az a szabadság követelménye, hogy az állam iránt ne legyen semmi kötelességünk. Ez az elv egyáltalában nem liberális, sőt éppen ez ellen az elv ellen irányulnak a mi liberalismusunk legélesebb támadásai. Ugyanazon elv ez, melyet a régi nemes ember hirdetett, midőn büszkeségét helyezte abba, hogy semmiféle adót nem fizet. Éppen a liberalizmus úttörő vezérei voltak ezzel szemben annak az elvnek hirdetői, hogy az állampolgár büszkesége nem lehet az, hogy magát önző érdekből kivonja a közterhek alól. A mi liberalismusunk úttörőinek nézete szerint az állampolgárnak büszkeségét éppen a közterhekben való részesedésben kell keresnie. Ennek a meggyőződésnek alapján indult meg az a nagy reformmozgalom, mely történelmünknek oly fényes lapjait tölti be. Ennek alapján vívta ki a magyar nemesség az általános adó-kötelezettségét. Eldobta jogait s küzdött azért, hogy kötelességei legyenek. Intő példa ez nekünk, mely megmutatja, hogy mi az igazi liberalizmus. Intő példa az ifjúságnak is, mely megmutatja, hogy milyen utat kell követnie.

Az ifjúságnak ezen irány segítségére kell sietnie, mely az ő aktivitási vágyának, az ő egyénisége

érvényesülhetésének utat akar nyitni s nemes célokat akar tűzni.

Ezzel szemben bizonyára lesznek olyanok is, kik a liberalismus ürügye alatt a tankötelezettség elve ellen küzdeni fognak. Aki azonban ismeri a magyar történelmi liberalismus igazi characterét, ennek az ürügynek értéke felől tisztában lesz. Az egyéni önzés, a nagy kötelességek alól való kibúvási vágy minden időkben megtalálja a maga phrasisait. A political élet egyik legszomorúbb tünete az, hogy az önérdek mindig talál magasztos elveket, melyekkel a maga igazi mivoltát elpalástolja. Nem egy modern elv (a liberalismus elve) lesz tehát az, ami ellen kell majd küzdenünk; hanem az egyéni önzésnek azon állandó tendenciája ellen, mely minden időnek minden küzdelmeiben érezteti a maga erejét s minden időknek minden nagy eszméjét palástjául veszi.

Abban az országban, melynek intelligentiájában túlnyomó a jogász-elem, melyben a cultura political fontossággal bír; abban az országban, melynek tisztviselőire egy nagyszabású fajpolitica nagy feladatai hárulnak: a tankötelezettség elve elsőrendű fontosságú. Szükséges ez culturalis szempontból, szükséges ennél fogva nemzetiségi szempontból is. Mert a culturalis felsőbbtség fogja megadni fajunknak a suprematiát, melyet nem erőnkre, hanem szellemi felsőbbségünkre kell alapítanunk, ha ideális eszközökkel akarjuk a jövő Magyarországot egységét megalapítani.

Ha ez a cultura erős lesz, könnyű lesz eljuttatni azt az ország idegen rétegeibe is s ha bővében lesznek

s magas cultural képzettséggel bírnak a magyar intelligencia vezető elemei: könnyű lesz mindenütt megadni nekik a domináló szerepet.

Addig is igyekeznünk kell terjeszteni ezt a culturát, terjeszteni különösen a nemzetiségektől lakott városainkban. A nemzet culturalis kiválóságainak az lenne a feladata, hogy ismertessék s szerettessék meg velük a magyar culturát. Rázzák fel érzéketlenségükből, vonják ki elszigeteltségükből a nemzetiségek intelligensebb elemeit s értessék meg velők, hogy nem brutális erő az, mely a magyar állam egységében minden széthúzó törekvéssel szemben áll, hanem egy mély érzelmekből fakadó, nemes Idealismus szenvedésteljes hosszú harcainak eredménye, melyet megdönteni csak a mi pusztulásunk árán lehet. Az érzelmek közössége a legerősebb kapocs s az érzelmek közösségéhez a legelső lépés, ha igyekeznünk megérteni – rokonszenvezve érteni meg – egymás érzelmeit.

A magyar kormány feladata pedig az lenne, hogy segítse a nemzetiségi városok magyar sajtóját s igyekezzék azt tehetséges egyénekkal és megbízható információkkal egyaránt segíteni, a kormány képviselőinek pedig e sajtó támogatását political kötelességévé tegye.

Második feladata a kormánynak az, hogy eszközjön ki a parlamenttől egy olyan – nagyobb szabású subventiót, mely a nemzetiségi városokban egy kifogástalan magyar színtársulat szereplését lehetővé tegye s mely színtársulatot a többi vidéki fölé, oly színvonalra emelje, mely a magyar

cultura méltóságának megfelel. Ha helyes előmozdítani az internationalis jellegű opera céljait, – s ennek helyességét kétségbe nem vonom – még helyesebb ennek a nemzeti hivatású színtársulatnak céljaira hozni áldozatot. És ha helyes a nemzet külső képviselőjében a fényes repraesentatióra megszavazni a kellő kiadásokat, ép olyan helyes az ennél a kérdésnél, ahol szintúgy a magyar nemzet méltósága az, amit repraesentálni kell.

V.

A sajtóról.

Felsőbb oktatási rendszerünk kérdése mellett (hazánk kivételes viszonyai között) hasonló fontossággal bír még egy tényező: a sajtó. A vidéki magyar társadalom művelődésének legfőbb orgánuma ez s igen sokaknál a közművelődés egyetlen eszköze. Az egyetemről kijöve, vidéki társadalmunk tagjai nagy részének a hírlap egyetlen olvasmánya. A hírlap kizárólagos befolyása (culturalis viszonyaink miatt) tehát sokkal nagyobb nálunk, mint Európa művelt országaiban.

Van azonban egy más ok is, mely a hírlapok befolyását nálunk erősebbé teszi. A mi hírlapirodalmunk első kitűnősége magával hozta börtönből a hatalomtól való üldöztetés martiriumát. Hatalmas szavára egy egész ország figyelt s egy nemrégien feudális nemzet a toll embere előtt mint új hatalmasság előtt volt meghajolni kénytelen. A kiegyezésnek nehéz küzdelmeiben is a sajtó terén látta a nemzet legkiválóbbjait küzdeni s a sajtó szava tekintélylyé lett a nemzet előtt. Nem szabad engednünk, hogy ez a tekintély csökkenjen, sem hogy visszaéljenek vele.

Egyik hibája sajtónknak (tisztelem a kivételeket) az actualitas túlságos keresése. A mi political

életünk nem olyan tartalmas, hogy felölelje a nemzetnek minden nagy problémáit. Harcaink közzogiak s már ezáltal ki vannak zárva a reformkérdések s ki van zárva a nemzetiségi kérdés is. Azonkívül e harcok nagyrésze erőszakkal döntenek el jobbról és balról egyaránt.

A sajtónak feladata nem az hogy szolgálilag kövesse a parlamenti események menetét (mert hiszen az actualitáshoz való ragaszkodás, a parlament iránti szolgáltság – ezt tagadni nem lehet), hanem az, hogy *vezesse* az eszmék fejlődését olyan irányban, melyet a parlament acceptálni legyen kénytelen. Panaszkodunk, hogy nincs reform-mozgalom; panaszkodunk, hogy a parlament a nemzetiségi kérdésben semmit sem tett; de nem teszünk ellene.

Nem fejtjük ki az eszméket s nem tudunk indítani olyan agitációt, melylyel vezetni bírnók a parlament irányát, – ahogy illenék az eszme embereihez, a sajtó független munkásaihoz – hanem regisztráljuk és commentáljuk hűségesen a parlament legkisebb szereplőinek is legapróbb csatározásait. Panaszkodunk, hogy a tudomány és művészet iránt a közönségben nincs érzék, nincs érdeklődés, nincs tisztelet; de magunk vajmi keveset teszünk arra, hogy mindezt fokozzuk. Feljegyezzük nagy buzgalommal a parlament tagjainak legértéktelenebb okoskodásait, legízléstelenebb személyeskedéseit, de a parlamenten kívül megnyilatkozó eszme iránt – a tudományban és művészetben megnyilatkozó nagyság iránt – érzéket, érdeklődést, tiszteletet mi magunk sem mutatunk.

Mi magunk tanítjuk a nemzetet, hogy leboruljon a parlament legjelentéktelenebb tagja előtt is, mondván: tied az ország, hatalom és dicsőség. Ha a sajtó ezt teszi, akkor ne panaszkodjunk, hogyha ebben az országban mindenki a political pálya felé tolul és ne csodálkozzunk, ha tudományos életünk terei elhagyatottak. Ne csodálkozzunk, ha sokak előtt a tudomány úgy fog feltűnni, mint egyeseknek különös passiója, mely nemcsak hatalomhoz és befolyáshoz nem segít de még hírnévhez sem juttathat, mert íme az eszme emberei által is következetesen mellőztetik. Parlamenti közbeszólásokkal – nem szükséges, hogy értelmük legyen – ma lehet Magyarországon szerezni országos nevet; komoly tudományos munkássággal nehezen lehet. Ebben a sajtónak igen nagy része van s el kell vállalnia érte a felelősséget.

El kell kerülnie tehát a sajtónak az actualitáshoz való szolgáló ragaszkodást s a reformkérdések és a nemzetiségi kérdés nagy problémáinak helyét kell adnia.

El kell kerülnie általában a political kérdésekhez való kizárólagos ragaszkodást s a belső érték nélküli political szereplőkkel jelentéktelenségüket éreztetnie. A nagy közönséggel pedig éreztetni kell a tudományban és művészetben megnyilatkozó nagyságnak minden actualitást túlélő erejét. Az eszme tiszteletére mi kell, hogy megtanítsuk a tömeget, kik magunk is az eszméknek vagyunk harcosai.

El kell kerülni végre, az én meggyőződésem

szerint, a zárt testületben való szervezkedést, hogy a sajtó az egész társadalomnak megnyilatkozása legyen formákban, tartalomban, sőt még előítéletekben is. Óvakodnunk kell, nehogy a sajtó bürokratikus legyen. A közigazgatásnál az önkormányzatnak vagyunk hívei, a bíróságnál az esküdtszékért harcolunk; mint kormányformát a parlamentarismust tartjuk a legtökéletesebbnek: a sajtóban is igyekeznünk kell tért nyitni minél több külső független elemnek, ha azt akarjuk, hogy a sajtó igazán közvélemény legyen.

Még egy követelmény van, melylyel a sajtóhoz fordulhatunk s ez az igazságosság és az objectivitas. E kettő hiányzik leginkább. Midőn egy kiváló szónok nagyhatású beszédet mond s az ellenpárti lapok nem annak tartalmát (amihez jogunk van), hanem annak hatását is lekicsinylik; midőn maguk a legkiválóbb beszédek is az ellenpárt lapjában megcsonkítva jelennek meg: ez az eljárás sem a párt érdekeinek, sem a sajtó tekintélyének meg nem felel. Nem érdemes azért az ügyért harcolni, amelynek érdekében egyedül az igazság fegyverével küzdeni nem elég. Leromlik a tekintélye annak a sajtónak, mely a küzdelemben más fegyvereket is belevisz.

Annak a sajtónak tekintélye a mi egész nemzetünk közkincsét képezi; közös kincse az a sajtó minden munkásának is. Ebben a kérdésben egységesnek, ebben a kérdésben solidarisnak kell lennünk a sajtó minden munkásainak, hogy mint mindnyájunk közös érdeke fölött örködjünk a sajtó igazságossága és tárgyilagossága fölött és

sem személyi, sem párttekintetnek e kérdésben ne tegyünk semmiféle concessiót.

Üzlet részben a sajtó – igaz – s ez gátolja függetlenségökben a sajtó munkásait. A hírlapvállalatnak azonban – mint minden üzletnek – két ága van: a kereslet és a kínálat. A publicum keresi a lapot; a hírlapíró kínálja annak számára szellemi erejét. Ha azonban a publicumnak – a lap keresletének csökkentése által – módjában van a hírlapvállalatot pressionálni a maga kedve szerint; a sajtó munkásainak is módjában van a szellemi erő kínálatának megvonásával ellensúlyozni ezt a nyomást. Ha pedig ehhez nincsen erejük, önállóságról, függetlenségről beszélni – nekik legalább – nincs joguk.

Nem vihető ez ki – ma még – ott, ahol pártszempontokról van szó, de kivihető a részletkérdésekben már ma is. És minden független hírlapíró önérzetének fel kellene lázadnia, midőn tőle az igazságnak – bármily helyes is legyen az – hazugsággal való megvédését követelik.

Azonban éreznie kell, hogy – mai viszonyaink között – az ő függetlensége nem teljes s (anyagi függése miatt) inkább csak így passive nyilvánulhat. Örömmel kellene tehát üdvözölnie minden oly nyilatkozatot, melyet egy független tényező az igazság érdekében megtehet.

Nálunk azonban odáig megy a publicumnál való kedvkeresés, hogy midőn tavaly az Academia elnöki székéből elhangzott a panasz tudományos elmaradottsága felől, a sajtó minden része felől özönével jött a támadás. Ha ezen állítás helyes-

sége vonatik kétségbe, ez oly kérdés, mely fölött különbözhetnek a nézetek, de ha a nemzeti önérzet phrasisaival intéztetik, akkor nem egyéb ez, mint a közönség hiúságára való appellatio.

„Bizánc”-ban olvassuk, hogy az ellenség hatalmában levő területek elvesztéséről beszélni a szent császár udvarában nem volt szabad. Úgy kellett hinni, vagy színlelni mindenkinek, – a hanyatlás végnapjaiban is – hogy a birodalom még nagy és hatalmas és a világ ura. Sokan úgy hiszik nálunk is, hogy ezzel tartozunk mi is a nemzet iránt.

Nem kívánom vizsgálni, hogy egy nemzet felvirágoztatására, felvilágosítására, szellemi vezetésére ez a mód-e a célszerű. De hogy ez bizantinismus, az előttem bizonyos. És ez egyedül elég arra, hogy egyet ne értsek vele.

A sajtó a modern szellem legtipikusabb vívmánya; nem illik hozzá a „Hitel” és a „Falu jegyzője” korbéli kifogásokat eleveníteni fel.

Ha igaz is, hogy nincsenek bővében kiváló tehetségeink, ez még mindig nem akkora baj, mintha vannak, de tehetségükkel nem szolgálnak mást, mint a közönség előítéleteit.

Ne mondja senki, hogy a sajtó e hibái a nemzetiségi kérdéssel semmi kapcsolatban sincsenek.

Széchenyi a Lánchiddal vetette meg a közteherviselés alapjait s a közlekedésügy rendezésére alakított közpénztárral a felelősségi elvet. A nemzeti politica vonatkozásai messzeágazók s ha nem lehet tagadni, hogy a nemzetiségek fölé a cultura emel; és ha nem lehet tagadni, hogy a sajtó –

viszonyaink között – a magyar cultura művelésének legintensívebb és legextensívebb módja: lehetetlen nem látni az összefüggést a kettő között.

Az iskolából kikerülve a közönség nagyrésze hírlapon kívül alig olvas valamit. Szépirodalmi keveset, politicát semmit. A hírlap összes tudományának forrása. Hogy legyen tiszta, világos felfogása a dolgokról, ha az nem igyekszik híven, őszintén felvilágosítani?

A sajtó ereje nem egyéni előny, melylyel tetszés szerint sújtani vagy emelni lehet. Kötelesség azt úgy használni, hogy az ország világosan lássa a dolgok állását.

Kötelesség a tények igaz feltüntetése; kötelesség az igazságos critica is. Mert mind a kettő a közönség őszinte felvilágosításának eszköze. Az ország felvilágosodottsága pedig elsőrendű nemzeti érdekünk. Mert hiába világosít fel az iskola Grönland fekvése, a sinusok törvénye, az Árpádok története és Platon rendszere felől; a nemzeti politica mégis érezni fogja a hiányt, ha a sajtó nem világosít fel a jelenlegi irodalom, a jelenlegi tudomány és a jelenlegi political helyzet felől. Ennél rosszabb csak az, ha annak állásáról tudósít ugyan, de nem őszintén s az igazságnak megfelelően. Mert akkor tudatlanságunk helyett előítéleteket kaptunk s míg a tudatlanság csak tabula rasa, melyben a helyes belátás azonnal meggyökerezhetik; az előítélet a helyes belátásnak egyenes akadály, melyet előbb még ki kell irtani. Csak annak kiirtása után lehet a jobb belátásnak sikere. Amíg ez a kiirtás tart, az az idő a haladásra elveszett s ezen idő

elvesztése – ha még helyrehozható – az előítéleteket tápláló sajtót terheli,

A mi országunkban a sajtó hatása oly kizárólagos, mint kevés helyütt. A mi országunkban a sajtó több tehetséget von el, mint bárhol más helyütt. Minden feltétel megvan arra, hogy a nemzeti cultura hatalmas fegyverévé legyen, ha megvan benne az elszánt akarat.

Kétféle szempontból lehet a sajtó feladatát tekinteni. Némelyek szerint a sajtó munkásságának célja: üzlet. Mások szerint: hivatás. Ha hivatás, nem szabad attól üzleti szempontból eltérnie. Ha üzlet, nem kívánhatja azt a becsülést, amely csak a hivatás emberét illeti. Nem lehet az üzlet licenciáival élve megkövetelni a hivatás nimbusát.

Talán mondani is felesleges egyébiránt, hogy a tényeknek elferdítésével, meghamisításával s a közönség szenvedélyeinek való kereskedés az üzletek között sem a legtiszteletreméltóbb.

Hogy pedig mindezeket vitatni s mindemellett még argumentálni kell; hogy még indokolni szükséges azt a magától értődő kívánságot, mely a sajtótól a tiszta igazság kimondását, a tények való elmondását követeli: ez sajtónk jelenlegi állapotának legsúlytöbb criticája.

VI.

Culturalis decentralisatio.

Ha elismerjük, hogy a cultura decentralisatiója művelődésünk magyarságának és művelődésünk intensivitásának egyaránt követelménye, akkor felsőbb oktatásunk decentralisatioját elsőrendű feladatnak kell elismernünk. A főváros már magában sem alkalmas az élettől elvonuló tudományos munkálkodásra. De különösen nálunk, ahol az egyetemi hallgatók száma (a műegyetem hallgatóin kívül) az ötezret már meghaladta, úgy a szellemi, mint a testi nevelés céljainak ilyen tömegekkel megfelelni nem lehet. Sem a tanítóerők, sem az iskolai helyiségek erre nem elégségesek s e nagy szám által elvész az oktatás legnagyobb ereje: a közvetlenség. Ezzel szemben szükségesnek látszik a központosítás megszüntetése, különösen a jogi karon, ahol nincsenek meg azok a tárgyi okok, melyek például az orvosi karon méltán irányadók, ellenben megvannak a vidéknek erre való szervei. A jogacademiák állami támogatása megnövelné a vidék culturelemeit. Számosabb hallgatójú jogademia kiválóbb tudósok ambícióját is kielégíti s a tanítás eszközeivel is jobban felszerelhető. Az anyagilag jól situált tanári kar biztosítja a vidéken is a culturelemek társadalmi

tekintélyét; érezteti, hogy a tudomány *realitas*, mely a maga szerveinek positiót tud teremteni. Érezhetővé válik a társadalom gondolkozásában is e tekintélyes culturelemek irányító hatása s e hatásnak a nagyobb számban odagyülekező ifjúság természetes közvetítője. A vidéki színművészet és a sajtó is megérzi e nemesítő hatást, mint minden tényező, mert hiszen a culturelemek szükségképeni sajátsága: a felsőbb culturalis igény, minőségben és mennyiségben egyaránt.

Ez okokból kifolyólag művelődésünk magyarsága és intensitása azt kívánja, hogy az állam a jogacademiákat a legnagyobb támogatásban részesítse. Szükséges azonban, hogy ez a támogatás olyan legyen, hogy ne csak az állam, hanem a társadalmi tényezők áldozatkészsége is igénybe vétessék. Erre nézve legcélszerűbbnek látszik az, ha az állam a jogi karra nézve megszab egy maximumot, melyen túl az egyetemek beiratkozásokat el nem fogadhatnak. E maximumnak végeredményében olyannak kellene lennie, hogy egy tanárra száz hallgatónál több semmiesetre se juthasson; de ezt egyelőre kapcsolatosan kellene megállapíttatni a jogacademiák fokozatos fejlődésével, ami ennek folytán rohamosan állana be.

Az egyetemekre való beiratkozás kedvezménye (visszaélések elhárítása végett) elsősorban azok számára tartatnék fenn, kik szüleik ott tartózkodása folytán ahhoz a helyhez vannak kötve; másodszorban pedig a kitűnő középiskolai végzettség jutalma lenne.

A javaslat keresztülvitele folytán természetesen

elesnének az egyetemek a tandíjak nagy részétől. Ez az összeg volna éppen az, amivel az állam a jogacademiák felvirágoztatásához járulna, de ez az összeg nagyon bőven kamatozna azon impulsus által, mely a felekezetek bőkezűségének ama biztos tudat folytán adatnék, hogy az áldozatok árán főtartott jogacademiáknak jövőre biztosan nagyszámú hallgatósága lesz. Midőn ekkép az egyetemektől csak az a fölösleg vonatnék el, melynek culturalis földolgozására képtelenek, e rendszabály által nemcsak ezen elemek intensiv kiművelése lenne biztosítva, hanem a felekezeti áldozatkészségre való appellálással egészen új és igen jelentékeny erőforrások nyílnának meg. Az állam által nyújtott hozzájárulás tisztán pénzbelileg is behozná kétszeresét. Örülhetnénk, ha ilyen productiv lenne minden befektetés.

Természetesnek kell találnunk, hogyha egy államnak minden életviszonyra megvannak a maga szervei és kiadásai, akkor a nemzetiségi kérdésre, mely életkérdés, kivételt tenni nem lehet. Megvannak az állam védelmének kiadásai és szervei, megvan a hadsereg és a hadügyi kiadások, pedig ezeknek szükségképeni alakulása — viszonyaink között — az állami integritás rovására megy. De oly parancsoló a védelem szüksége, hogy minden más szempontot háttérbe szorít. Meg kell tehát lennie a védelem eszközeinek a nemzetiségi veszedelemmel szemben is. E védelem eszközei önállóságunknak is legerősebb alapjai.

Ha magyar vidéken levő jogacademiák földadata az, hogy a culturát a vidéken is intensivvé

téve, annak inspiráló hatása alatt tevékenységre ösztönözzék s megszólaltassák a magyar geniust s ezáltal megadják művelődésünknek a magyar jelleget: szükséges aziránt is gondoskodni, hogy e magyar jellegű cultura éreztesse nemzetiségi terrénumon is olvasztó hatását.

Éreztetni fogja a magyar tudományban, művészetben, társadalmunk culturalis érettségében, de éreztetnie kell intézményes formában is.

E cél egy jogacademiának valamely nemzetiségi városban való felállításával lényegesen előmozdítatik. Ha tekintetbe vesszük, hogy a budapesti egyetemen az 1903. év első felében 173,000 korona tandíj engedtetett el, fogalmunk lehet róla, hogy csak a jogi kari tandíjmenteseknek ez academiára való kényszerítése milyen nagy jelentőséggel bírna. Egy komolyabb törekvésű korszak ifjúsága ez academia magyar jellegének megóvásáról majd gondoskodik s a magyar hallgatóknak kényszerítés által való odagyűjtése akkor majd szükségtelen.

Ereznie kell a nemzetiségi társadalomnak a magyar culturelemek erővel teljes actióját. Ereznie kell a társadalmi élet minden viszonyaiban jelenlétét a magyar állameszme méltó képviselőinek.

Szükséges, hogy nemzetiségi elzárkózottságukban a magyarságot éppen a cultura rokonszenves és imponáló alakjában ismerjék meg és tanulják megbecsülni. Ennek a culturának ebben az országban mindent át kell hatnia.

Németország kisajátítja a nemzetiségi birtokokat. Nekünk a nemzetiségi culturát kell kisajátítanunk.

VII.

Egyház és nemzetiség.

Egy céltudatos nemzetiségi politicának legfőbb feladata az, hogy a vallás és a nemzetiség kérdését egymástól elválassza. Negatív következménye ennek az, hogy az egyházaknak nem szabad népfajok szerint szervezve lenniök. Positiv következménye pedig az, hogy az egy valláson levő különböző nemzetiségek egységesen szervezendők. Amint hogy az egész nemzetiségi kérdésben a feladat abban áll, hogy meggyöngíttessék minden organisaüo, melyben a nemzetiségi jelleg megnyilatkozik és megerősíttessék minden olyan organisatio, melyben az egységes magyar állam-eszme kidomborodik.

Az első követelményt mélyen megsértette a szerb és oláh görög egyháznak 1868-ban történt szétválasztása. A doctriner liberalismusnak ez azóta is sokszor megrótt hibája akkori political gyengeségünkben elkövetett ugyan, de tudatában kell lennünk, hogy az hiba, melyet enyhíteni s kedvező alkalommal helyre kell hozni. Nem lehet érdekében a magyar államnak, hogy azok a fajok, melyekben az elszakadás hajlama úgyvis legnagyobb, ha csak egyházi téren is, önálló szervezetet nyerjenek.

Az egyes fajoknak egyházi téren való egyesítése a második feladat. A görög katolikusoknak a római katolikus egyházzal való kapcsolatosága, a felvidéki tótok egy részének és a sváboknak római katolikus vallása érintkező pontot nyújt a magyar katolikus elemnek. Megtalálni erre az alkalmas módokat az egyház vezetőjének áll kötelességében és annak módjaira nézve a különböző helyi viszonyok irányadók. Az elmúlt század negyvenes éveiben igen érdekes kísérlet tétetett a protestáns unio érdekében, melynek célja lett volna a felvidék protestáns nemzetiségeinek a kálvinista magyar elemmel való egységes szervezése. Ennek az actiónak célja egyelőre csak az iskolaügy terén való unio volt, sikerre azonban nem jutott. Pedig éppen ez a tér az, ahol intézményes formában kell valósággá válnia a köztünk és a nemzetiségek közt levő érdekazonosságnak. Az ebbe vetett hit a magyar állameszme legerősebb alapja. Szükséges tehát, hogy magyar részről az egyházi téren való unio még anyagi áldozatokkal is létrehozassék. A nemzeti-ségi politica követelményei folytán a protestáns iskola és egyház az állam részéről úgylis segítségben részesül; méltányos tehát, hogy az unio kérdésében a kálvinista alapítványok a magyar faj-politica segítségére siessenek.

Elnémítható ezzel a nemzeti-ségi féltékenykedés is, mely így az érdekazonosságnak gyümölcsseit élvezi. A felekezetnek kikerülhetetlen apróbb össze-ütközéseiben a magyar elem szükségképen megoszlik; törekednünk kell arra, hogy a nemzeti-

ségek is megoszlatva, a miénkkel minél inkább összeforrjanak. Társadalmi téren, egyházi téren, mindig és mindenütt arra kell törekednünk, hogyha már kell lennie, legyen osztályharc, legyen pártküzdelem, legyen felekezeti harc; de nemzetiségi harc ne lehessen soha. Szükséges ennél fogva, hogy az egyes osztályok, az egyes pártok, az egyes felekezetek keretén belül, minden nemzetiségi különbség elenyésztesse s egyazon érdek azonossága alapján folyjék a harc a másik osztálynak, pártnak és felekezetnek épp oly homogen szervezetével szemben.

VIII.

Erős középosztály.

A political nézetkülönbségek harca közepette érintetlenül áll két dolog elismert igazsága. Az egyik az, hogy úgy a (political fegyverekkel, nyíltan vívott) közjogi harcban, mint a (gazdasági fegyverekkel, alattomban tusakodó) nemzetiségi küzdelemben, a magyar középosztály pótolhatatlan. A másik elismert igazság pedig az, hogy ennek az osztálynak gazdasági ereje napról-napra hanyatlík.

Minél inkább nyilvánul e két tény valósága, annál nyilvánvalóbb lesz a jelenlegi gazdasági helyzetnek és jövőendő political föladatainknak progressiv ellentétessége. De annál világosabb a cél, és annál világosabbak az eszközök, melyekkel a célt elérhetjük. A cél csak az lehet, hogy ez osztály gazdasági erejét megszilárdítsuk; az eszköz pedig csak olyan, amelyet nem az osztály érdek, hanem a nemzeti eszme jelöl meg.

Az osztályérdek jogot kíván.

A nemzeti eszme kötelességet parancsol.

A nemzeti eszmének, amely a katonakötelezettségben és az adókötelezettségben az egyéni jogokkal szemben a legsúlyosabb követelésekkel lép föl, érvényesülnie kell az örökösülési törvényekben

is. Szükséges ennél fogva, hogy minden érzelmi momentum mellőzésével az elsőszülött fiúnak a többi fiúgyermek fölött való kötelező kedvezést a törvényhozás elrendelje, hogy így ezáltal a birtokosság elszegényedésének elejét véve, egyzersmind a másodszülött fiúknak katonai, ipari és kereskedelmi pályára való lépését is előmozdítsa. Ha valóban szükségünk van a nemzetiségi terjeszkedés ellen egy erős védőgátra, ha valóban szükség van a vármegyei autonómiának – a nobile officium segítségével – újra fölélesztésére, és ha már valahára szükség volna egy hathatós political actióra: mindezek csak egy gazdaságilag erős birtokos-osztály segítségével vihetők keresztül. És hogyha szükség van a hadsereg magyar szellemének fölkeltésére s egy magyar iparos- és kereskedő-osztály létesítésére: akkor is csak ez a rendszabály fogja megteremteni azt, amire eddig minden buzdítgatás eredménytelen volt. Pedig nemcsak azért szükséges ez az osztály, hogy ezt a gazdasági missiót teljesítse, hanem szükséges azért is, hogy a nemzeti eszmének jövőre a birtokos-osztályon kívül is erős támasztékot teremtsünk, hogy azt az eszmét ennek az osztálynak a gyöngülése jövőre ne veszélyeztesse. E messzebbmenő nemzeti szempont mellett áll még az a liberális szempont is, hogy egy erős kereskedői és iparos-osztály megalkotásával a helyes értelemben vett demokratiának is megvessük alapját. E rendszabály nélkül az idegen elemek gazdasági ereje nő, az autonómia sorvad s a political függetlenség elvész.

Míg például régebben a birtokosok hivataloskodása – a birtok nagysága és a fizetés csekélysége folytán – magának a hivatalnoki karnak is – a mögötte levő birtok által – függetlenséget adott; ma – a birtok kicsinysége és a fizetés nagysága folytán – maga a birtokosság is függővé lesz a hivatal által, amelyet (személyesen vagy családtagjai által) elvállalt. Hogy pedig a birtokossággal való összeköttetése mennyire megnehezíti funkciója teljesítésében, az az államosítás követelése által nyerte legerősebb bizonyítékát.

Csak az elsőszülött kedvezményes örökösödése teremthet erős birtokosságot s az örökösödésből kizártaknak ipari pályára kényszerítése által intelligens polgárságot. Az a körülmény pedig, hogy épp az előkelő családok másodszülött fiai kényszerítetnek majd a katonai, ipari és kereskedelmi pályákra, e pályák társadalmi alárendeltségét meg fogja szüntetni. Remélhetőleg hozzájárul majd ez a körülmény a közfelfogás oly irányú megváltoztatására is, hogy az egyesek társadalmi helyzete ne az általuk elfoglalt *állás* szerint alakuljon, mert ez a nézet – ne csaljuk demokratikus phrasisokkal magunkat – a születési előítéletnél is sokkal rosszabb. Mert míg a születési előítélet következményeiben ártatlan, mert hiszen előkelő születésre törekedni nem lehet; addig ez a fölfogás következményeiben mélyen erkölcstelen, minthogy – a rangot adó állások elérése lehető lévén – alapjává lett political erkölcseink ama jelen állapotának, mely a higgadt objectivitas súlyos megsértése nélkül bővebben nem tárgyalható.

Azok a magasan szárnyaló nemzeti aspirációk, amelyekről letenni nem tudunk és nem akarunk, reális alapjukat csak a gazdasági erőben találják. Sem a monarchiában, sem a Balkánon nem lehet kellő súlyunk, míg idehaza nem vagyunk a helyzet urai. Saját határainkon belül – a nemzetiségi bankok és az idegen ipar ellenében – kell az expansiv politicának megindulnia és saját parlamentarismusunk keretein belül kell a nemzeti akaratnak megerősödni, hogy a közjogi és nemzetiségi harcok eredményt hozzanak.

Az egyén gazdasági ereje alapja az egyén függetlenségének s az állami függetlenség ezen alapul. Mert van valami, ami minden paragrahusnál erősebb, és ez: a tények ereje.

IX.

A pénzügyintézetekről.

A magyar állam erejének az ország minden pontján egyenlőnek kellene lennie. Csak az egyformán intenzív életerő egyenletessége a tökéletes egészség.

A közgazdasági erő a hitel. Hitelviszonyaink azonban ma is gyengén állanak. A kisebb százalékkal dolgozó idegen bankok versenyeznek vidéki pénzügyintézeteinkkel s az anyagi függés helyzetébe hozzák a nép és a birtokosság” egyes részeit. Idegen irányú, ellenséges célú, erős tényezők ássák így alá s kerítik hatalmukba az egyes vidékeket s e veszedelem annál nagyobb, mert ezeken a nemzetiségi vidékeken a magyarság ereje amúgy is gyöngye.

Midőn a közjogi függetlenség követelései töltik be a forumot, szükséges gondolni arra is: vajjon míg a közjogi vitákban improductiv harcban küzdünk egymás ellen, addig nem ássa-e alá éppen azt az annyira féltett függetlenséget egy másik tényező, mely azalatt kitarató, következetes, productiv munkát végzett. Ez nemcsak egy osztály pusztulásának, egy vidék gyöngülésének symptomája, hanem a nemzeti függetlenség kérdése is. Szükséges ezzel szemben harcba vinni az állami

segítség erejét. Bármily tervszerűen keresztülvitt birtokpolitikai elhelyezkedés erre elégtelen. A birtokelhelyezkedés nehézkes, lassú folyamat; ennél célszerűbb az állam gazdasági erejének abban a formában való fölhasználása, amelyben leggyorsabban alkalmazható a szükséges helyen. Éppen ezért szükséges, hogy a vidéknek segítségére legyen az államhitelek.

Pénzügyintézetek nem bírnak versenyezni a nemzetiségekkel, ha amazoknál nagyobb százaléka hiteleznek. Nagyobb százaléka kell azonban kölcsönözniök, mert maguknak sincsen a nagyobb bankoknál hitelük. A vidéki bankok hitelét kettő rontja: a kezelés patriarchális jószívúsége és a csekély tőke. Az egyiket segítene az állami szigorú ellenőrzés; a másikat az államhitelek, amely legtöbbször lényegében nem is tényleges támogatás, hanem csak jótállás lenne.

Míg azonban a meglevő – és életképes alapul bírónak talált – bankoknál csak annyi volna szükséges, hogy az államhitelek a normális kamatlábbal való kikölcsönzést tegye lehetővé; az exponáltabb pontok egynémelyikén magának az államnak kell felállítania hitelintézetet. Az államot megszoktuk földbirtokosnak s nem gondoljuk meg, hogy e helyett át kell térnie a pénzgazdaságra, ha nemcsak pénzügyi, hanem nemzeti politikát is akarunk csinálni. Az állam, mint hitelező, már a ruthén actioban is nemzeti szempontból szerepel s a székely actioban hasonlóképpen.

Legerősebb ellensége a magyar fajpolitikának a nemzetiségi pénzügyintézetek gazdasági ereje. Ha-

talmába keríti az agitatio ezáltal az idegen nemzetiségű alsóbb népnek széles rétegeit s megbénítja a hatalmába került magyar elemnek ellentálló erejét. A gazdasági függés által a nemzeti-ségeknek épp amaz elemeit teszi föltétlen eszközévé, melyek különben – épp gazdasági gyengeségük folytán – minden nemzetiségi ábránd iránt közömbösek. A nyomor rideg valósága ellensége lenne a nemzetiségi álmoknak; hitelviszonyaink magát a nyomort is agitátorrá s az agitátorok segítségévé teszik.

Az állami föladat a kezelésre nézve az lenne, hogy bizzon meg mindenütt egy előkelő társadalmi állású embert, hogy az állami támogatásra szoruló bankoknál a kölcsönök megszavazásában részt vegyen s ahol jónak látja, az ellen vétőjoggal éljen. E nobile officium honorálásának megvolnának a maga módjai. Szükséges volna ezenkívül az ilyen bankok számadásainak évenként való szakszerű felülvizsgálása egy állami küldött által. Ennek utasításai kötelező erővel bírnának.

Míg e rendszabályok a kezelés hiányain segítenének, a betétek csekély voltán az állami segítség lenne hivatva segíteni. Ma a középponti bankok segítségét csak nyereségre közvetítik. Ezzel ellentétben egy állami középponti bank hivatva lenne az állami segítséget nyereség nélkül, csupán a kezelés költségeinek levonásával közvetíteni, olyképpen és addig a mértékig, amíg a vidéki pénzüintézetek is képesek lennének normális százalékra az egyeseknek kölcsönözni.

Az állami felügyelet biztosítaná a kezelés soliditását s így az állam ezeknek az intézeteknek nyugodtan hitelezhetne; másrészt az állami segítségre való biztos – és nem protectionalis – számítás nélkülözhetővé tenné azokat, akik csak nagy kamat reményében hajlandók részvényeket venni. De a részvényt vevők és a betevők száma talán inkább szaporodnék végső eredményében annak a tudatnak hatása alatt, hogy a betett összeg biztos elhelyezés alatt van. Mert ma a nagy kamat mintegy ellenszolgáltatás azért, hogy a betett pénz nincs mindig biztosan elhelyezve. Nem lenne ebben az állami felügyeletben semmi jogsérelem, mert hiszen csak azokra vonatkoznék, akik ennek fejében ellenszolgáltatást, állami segítséget kértek s ha nem illiberalis az állami beleszólás az iskoláknál, miért volna az a bankoknál? Az iskolánál még nyomást gyakorolhat a szellem irányára s eredeti intencióitól elvonhatja; a banknál e szempont nem létezőnek tekintendő; az üzlet felvirágoztatása és soliditása talán egy bank intencióival és érdekeivel sem ellenkezik.

Ez a rendszabály középosztályunkat és nemzetiiségünket egyaránt megerősítené. Nem a földet – az állami uradalmakat – kell a határrészek felé kitolni, hanem általában az állam gazdasági erejét. A föld ennek csak egyik formája s éppen legkevésbé mobilis formája. Természetesebb, hogy az állam gazdasági ereje a magyar fajpolitikát ebben a formában támogassa, amelyben legmozgékonyabb a szükséghez képest leggyorsabban alkalmazkodó s mindig épp ott van, ahol szükség van rá.

Ugyané szempont áll a telepítésekre is. Nem az embert kell vinni, életviszonyaiból természetellenesen kiragadva, oda, ahol véletlenül van az államnak gazdasági ereje. Nem az embernek kell a gazdasági erőhöz, hanem ennek kell az emberhez és életviszonyaihoz alkalmazkodnia. A települő kénytelen keresni az államot; az államnak kötelessége fölkeresni és segíteni az embert.

Az állami, vagy félig-meddig államosított bankok a menthetetlenek bizonyult magyar birtokos kezéből az állam kezébe szereznék a magyar birtokot. Annak magyar kézbe eladása, vagy bérbeadása, vagy parcellázása pedig nemcsak nemzeti, hanem socialis szempontból is fontos föladat. A magyar birtokososztály kezéből a föld e részének a magyar földműves-osztály kezére kell jutnia s ettől a rendszabálytól már nemcsak az idegen intézetek befolyásának gyengítése, hanem a magyar parasztsztyály megerősödése is várható. De még ott is, ahol a birtok az állam tulajdonában maradna (s csak haszonbérbe adatnék ki), érvényesülést nyerne a természetes elhelyezkedés elve s az államnak földbirtoka mindenütt épp ott lenne, ahol a magyar állam erejére idegen erőkkal szemben szükség van; nem pedig ott, ahol amúgy is magyar kézben van a birtok. Az államnak mindenképpen meglevő – jelenleg csak más formában nyilvánuló – gazdasági ereje akként alkalmazandó, hogy sem a magyar faj gazdasági fejlődésére, sem political függetlenségére lehetőleg ne nehezdedjék. Legcélszerűbb alkalmazása ennél fogva az, hogy lehetőleg az *idegen* gazdasági erők és

az idegen political irányok érezzék nyomasztó súlyát. A nemzeti eszme híveinek mindenütt, az ország minden részében érezniök kell, hogy az ő céljaikkal az egész ország célja solidaris és hogy van fölöttük egy védő kéz, amely elég erős, irányt szabni az ország gazdasági fejlődésének s minden azzal ellenkező iránynak megtörni erejét és elég erős, a nagy nemzetil feladatok megoldása érdekében, minden pártszempontokon felül emelkedni. Minél inkább kidomborodik egy széles alapon induló nemzetiségi program szükségessége, annál világosabb, hogy ez az actio tervszerű következetességgel csak akkor vihető keresztül, ha a bizalmatlanságot ellene föl nem kelti a pártatlanság hiánya.

A választási ügyekben a legközelebbi időkig főnnállóit szabályozatlanságot is nemzetiségi szempontból védték, de idők folytán olyannyira a pártszempontok eszköze lett, hogy további föntartása nem volt lehető. (Mert mi nálunk a pártszempont mindig közjogi szempont is.) A pártatlan államhatalom nemzetiségi actiója ellen kifogást tenni nem lehet. Ha természetesnek találjuk, hogy a megtámadott határvidékek védelmére az egész ország haderejét fölhasználták, akkor természetesnek kell azt is találnunk, hogy egy előrehaladotabb kor gazdasági küzdelmében – midőn ugyancsak a nemzeti szempontokért folyik a küzdelem – a megtámadott határvidékeket az egész ország-gazdasági erejével támogassuk.

Mert képtelenség a nemzeti szempontnak további mellőzése éppen abban az országban, ahol év-

tizedeken át minden productiv munkásságot, minden reformmozgalmat, a társadalomban minden culturalis tevékenységet lehetlenné épp a nemzeti szempontoknak homloktérbe tolása tett. Jövendő politikánk nem engedheti meg, hogy míg egyfelől jogaink követelésével magunkra ingereljük az egyik ellenségünket, másrésről mulasztásainkkal megnöveljük a másik erejét. Ha már fúvatjuk a riadót, tartsuk legalább a puskaport szárazon.

X.

Socialis föladatok és nemzetiség.

A magyar államnak éreztetnie kell a nép minden rétegével jótekonyságát nemcsak emberbaráti, hanem nemzetiségi szempontból is. Szükséges, hogy az alsó néposztálynak nemzetiségi része elszakíttassék az izgatóktól s azoknak üres phrasisaival szemben a magyar állam reális támogatását érezze. Ez elemeknek idegenkedése amúgy is inkább osztálygyűlölet s eltompul ez az idegenkedés is, mihelyt az osztálygyűlöletnek éle vétetik. A kilátásban levő adóreform is már enyhítené azt a nyomást, melyet az állam rájuk is szükségképpen gyakorol. A munkásoknak a segítőpénztár révén való szervezkedése pedig alkalmas arra, hogy messzemenő socialis reformok kivására az alsóbb néposztály– nemzetiségi különbség nélkül – egységesen tömöríttessék. Az oláh socialistáknak a nemzetiségi izgatók ellen való kifakadásaiban oly tünet nyilvánul, mely messzemenő következtetésekre jogosít.

Különös figyelmet érdemel socialis tekintetben az a körülmény, hogy Magyarországon a városi gyári munkások száma elenyésző csekély s így a socialis kérdés tulajdonképpen a mezőgazdasági munkások helyzetének kérdése.

A külföld és különösen Németország hatalmas socialpolitikai alkotásai olyan példát mutatnak, melynek megvalósítása magában is óriási feladat. Különösen fontos itt a munkáspénztárak kérdésében a kötelező elv keresztülvitele, mely nélkül az egész csak kísérletezés. Kisbirtokosainkra nézve nagyfontosságú lenne az elemi csapások ellen való kötelező állami biztosításnak sokat hangoztatott eszméje, melyet, bár sok érdekebe ütközik, valóban helyesnek kell mondanunk.

A szegénysorsú nép helyzetére azonban leg-súlyosabban a végrehajtási eljárás nehezedik. Még a létminimum behozása is csak az állammal szemben hozza előnyösebb helyzetbe; azonban az egyes hitelezőktől a végrehajtás követelése meg nem tagadható, nemcsak, meri szerzett jogot sért, de mert épp azok hitelét rontaná, a kiknek érdekeit védni akarjuk.

A végrehajtás gyakorlatilag azért aránytalanul súlyos, mert néha aránylag kis tartozásokért az egész ingatlan eladás alá kerül. A concurrença teljes hiánya miatt ilyenkor hihetetlenül kicsiny árakat kínálnak. A szegény néposztály érdeke az lenne, hogy az elárverezett ingatlant a község közvetítésével az állam vegye meg, a régi tulajdonos annak haszonbérloje maradván. Abban az esetben, ha az ár a tartozásokat fölülmúlná, a többlet törlesztésre is lenne fordítandó s néha (midőn az illető nem marad teljesen vagyontalan) idők folytán teljes törlesztés is volna lehető. Nemzetiségi vidéken azt is tekintetbe kell venni, hogy a község közvetítésével az állam az ily módon

megvásárolt birtokoknak magyar kézbe való eladásával is milyen fontos nemzeti hivatást teljesítene. Telepítés ez is, azzal a különbséggel, hogy 4 magyar parasztot (az első esetben) nem ragadjuk ki rendes környezetéből, hanem mintegy oda telepítjük vissza, ahová a megszokás gyakorlati haszna és érzelmi momentuma egyaránt köti.

Talán csak egy rossz esztendő sanyarú eredménye folytán lett volna kénytelen apja örökét odahagyni s méltányos, ha az állam, a helyett, hogy abból kilökje, benne hagyja s csupán bér-lőjévé teszi.

Abban a második esetben pedig, midőn a nemzetiségi tulajdonostól megvett ingatlant magyar kézbe adja el, a fajpolitica haszna szembeszökő.

Haszna van azonban annak is, ki e végrehajtás folytán ingatlanát elveszítette, mert annak teljes árát kapja meg. Az ugyanis az igazságtalanság a végrehajtásnál, hogy a ki szenved, a valóságban tartozásainál sokkal nagyobb veszteséget szenved s e csapás a dolog természeténél fogva mindig épp azt éri, a ki a legszegényebb.

Ezen van hivatva segíteni minden adóreform is, hogy az állam által gyakorolt nyomás minél enyhébb legyen. A socialpolitica további föladata pedig az, hogy azok az osztályok minél nagyobb mértékben érezzék az államnak segítő kezét.

Talán nem fognak gyűlölettel viseltetni az állam iránt, melynek érezni fogják segítő kezét. Az agitatio is el fog fordulni a nemzetiségi térről s az alsóbb osztályok helyzetének javítása lesz az az

eszme, melyben nemzetiségi különbség nélkül egyesül a nép minden rétege.

Történelmünk legfényesebb korszakának irányelve: a szegény nép sorsának javításán alapuló nemzeti politica.

Anyagi erejét, etnikai alapját, ideális zománcát csak ez adhatja meg.

Jogot csak azért kíván a nép, hogy anyagi helyzetén javíthasson. Ha ez megvan, nem kell neki sem nemzetköziség, sem nemzetiségi agitatio. A magyar és a nemzetiségi paraszt akkor egyaránt elégedett s a nemzeti eszmére nem veszedelmes.

Az uralkodó osztály feladata tehát az, hogy tagadja meg a néptől a jogot – és erre legyen ereje; de könnyítse meg neki a megélhetést – és erre legyen benne elég önzetlenség.

Agitálni a nép joga érdekében, és megtagadni a valódi könnyítéseket: ez osztálypoliticianak is rövidlátó, nemzeti politicianak pedig alapjában hibás.

A nemzeti politica érdeke az, hogy az alsóbb néposztály csak akkor bocsáttassék be az alkotmány sáncaiba, midőn elveszítette minden nemzetellenes tendenciáját annak minden rétege. Hogy ezt a tendenciát elveszítse, arra való minden socialis politica.

A nép magyar rétegeinek újra ragaszkodással kell az állam iránt viseltetnie s a nemzetköziség eszméjének odamódosulnia, hogy minden faji előítélettől menten az ország más nemzetiségű néprétegeivel egyesüljön saját sorsának javítására. Az

országoknak idegen nemzetiségű néprétegei pedig forduljanak el az agitátoroktól s magyar sorso-saikkal együtt küzdjenek, nem a magyar állam, hanem az osztályuralom kinövéséi ellen.

A socialismust oly mederbe kell kényszerítenünk, hogy a nemzetköziség olvasztó eleme *olvaszsa* össze a nép minden nemzetiségű rétegét; ne pedig a magyar elemet *bontsa* fel osztályaira.

Mert hiszen ez a nemzetköziség alapeszméje: a közös érdekek olvasztó ereje.

A socialdemocratiát a nemzeti politica eszkö-zévé kell tennünk s meg kell értetnünk vele, hogy amíg azzá válni nem akar: a magyar alkot-mány sáncai között képviselőinek nincs helye.

A nemzetiségekkel való együttműködésre kell őket utasítanunk s ott teret engednünk nekik, hogy végezzék az olvasztás nehéz munkáját s ne csináljanak bomlasztó osztálypoliticát, hanem olvasztó nemzeti politicát.

Az államnak pedig a nép sorsán kell könnyítnie s ezzel a magyar állameszmének visszanyerheti.

Mert nem jog kell a népnek, hanem kenyér.

XI.

Társadalom és nemzetiség.

A magyar állam erejével kapcsolatosan a társadalmi erő is oly irányban terelendő, hogy elősegítse a nemzeti politica nagy céljait. Különösen a hivatalnoki kar és a katonaság elhelyezése fontos ezen szempontból. Mindkettőnél egyaránt arra kell törekednünk, hogy az elszigetelt nemzetiségi vidékek – és különösen városok – faji egységét magyar elemek bevétele által megtörjük. Ezért szükséges minél több hivatalnak a nemzetiségi városokban összpontosulnia és a szükségkép helyi hivataloknál lehetőleg magyarok alkalmazása.

Az állam alkalmazottai közzé minél nagyobb mértékben kell felvenni az idegen elemeket, de nem úgy, – mint ma gyakran – hogy ezáltal a hivatal magyar jellege szenvedjen, hanem úgy, hogy az állam beolvasztó ereje legalább saját hivatalnokaival szemben az egész vonalon érvényesüljön. Ez azonban csak úgy viendő keresztül célszerűen, ha az idegen elemek lehetőleg tiszta magyar vidéken nyernek alkalmazást, a nemzeti-
iségi vidékekre pedig magyarok alkalmaztatnak. Az államosításnak a vármegyékben is keresztül kell a politicát vinnie.

Természetes következménye azonban ennek, hogy a nemzetiségi területek magyar tisztviselői a nép nyelvének megtanulására köteleztessenek. Az adminisztratív szempont ezt épp úgy kívánja, mint a political.

Ha azt akarjuk, hogy a nemzetiségek ehhez az országhoz ragaszkodjanak, legelőször arra kell törekednünk, hogy mindnyájan érezzék az államnak egyaránt igazságos segítő kezét, melynek támogatásától pusztán idegen anyanyelvéért senki el nem esik.

Az intelligens osztály nemzetiségi elemeivel szemben igenis éreztetnünk kell, hogy a magyar állam minden idegen cultura, minden idegen szervezet fejlődését kizárja s az állam ügyeire való befolyás alapfeltétele is a magyar nyelv tudása. De abba a szegény parasztemberbe, aki idegen anyanyelvűnek született s nemzetiségi vidéken lakván, magyarul meg sem tanulhatott, nem a magyar állam feladata, hogy beleverjük azt a hitet, hogy azért a tudatlanságáért szenvednie kell. Ne legyen az az érzése, hogy ez az állam neki idegen. Az administratio szempontjánál még fontosabb ez a political követelmény, hogy ne legyen a magyar állam agitator önmaga ellen s az idegenség érzését ne keltse maga ellen. A magyar tisztviselő pedig ne engedje ki kezéből azt a befolyást, amit a nyelv tudása ad, azt a bizalmat, amit a szegény népben csak az tud ébresztetni, a kiről látja, hogy panaszát, bajait meg tudja érteni. A befolyás és a bizalom az uralomnak egyaránt eszköze.

A tisztviselőkön kívül az állam által irányítható társadalmi elemek legfontosabbja a hadsereg. A legénység nem bír nagy jelentőséggel, mert az intelligens osztályokra semmi hatással nincs és különben is a viszonyoknak reá való hatása – a szolgálati idő rövideje miatt – nem a hadseregbe osztása által irányítható. Szolgálat előtt és szolgálat után, a gyerekkorban és a férfikorban kell reá hatni. A tisztikar azonban egész életét szolgálati viszonyban töltvén, a területi beosztás igen nagy befolyást gyakorol szellemére. Addig is, a míg tiszta magyar tisztikarunk lesz, szükséges, hogy a meglévő elemek tömörítésével csupa magyar tisztekkel bíró ezredekre törekedjünk s ezen tiszta magyar tiszteket nemzetiségi városokba helyeztessük el. A magyar elemnek a nemzetiségi elzárkózottságon mindenütt át kell törnie s megbontani annak a nemzetiségi társadalomnak faji egységét. Ma azonban ép ellenkezőleg azt látjuk, hogy némely város idegen jellegét az idegen tisztikar még inkább kidomborítja s megrögzíti.

A további feladat az lenne, hogy a még meglévő idegen tisztek az alföldi magyar városokban helyeztessenek el. Ezen utóbbi rendszabály a közszellem mai állapotában természetesen teljesen eredménytelen. Örölnünk kell, ha elkerülhetjük mindenütt az éretlen provocation mely szükségképeni tünet mindig mindenütt, ahol a feladatok és a komoly szándék nagysága közötti viszony aránytalan. Ma még semmi eredményt nem várhatunk attól a társadalomtól, mely e téren teljesen passiv maradt épp ebben az országban, hol a katonai

kérdések fontossága minden más életbevágó érdeket háttérbe szorít. Nincs magyar tisztikarunk s kivívására provocaljuk a legsúlyosabb összeütkezést.

De hogy arra a katonai pályára minél több ifjút küldjünk, abban a politicának nincs segítségére a társadalom. Arra nem gondol senki nálunk, hogy katonának menni magyar fiútól békében is honvédelem. Azokon, akik a magyar fiúkra e pályán várakozó küzdelmekről beszélnek, legyen szabad csodálkoznunk. Mindig azt hittük, hogy a küzdeztől való félelem nem katonai qualificatio.

Bármilyen jogosultak is a hadsereg szelleme ellen felmerült panaszok, a magyar társadalom az ellen semmit nem tesz. Hiszen az a hadsereg nem áll janicsárokból, kiknek se hazája, se családja nincsen s nem is lehet. Magyar földön születtek nagyrészt, magyar földön élnek s magyar családokba házasodnak belé. Milyen társadalom az, melynek nincs elég erkölcsi ereje, hogy hatását éreztesse velők? Milyen hazafias szellem az, melynek nincs elég ereje oly mélyen áthatni a családi szentély belsejét, hogy az abból kikerülő fiúból soha semmiféle iskola, soha semmiféle testület mást ne csinálhasson mint magyart; hogy az abból kikerülő leány soha senkiért más, mint magyar asszony ne legyen. Künn az idegenben, idegen környezetben is meg kellene őriznie jellegét. És nem őrizi még itt sem, a hol mellette a magyar föld és az egész magyar társadalom. Mióta lett az iskola olyan hatalmas vonzerejű,

hogy meg tudja változtatni a gyermeknek egész szellemét? Hiszszük-e komolyan, hogy ez a nemzeti szellem erős? Minő csodálatos vonzerő van a hadsereg szellemében, hogy a magyar asszonyt a magyar társadalomtól el tudta hódítani?

Ezzel a szellemmel szemben a magyar társadalom még mindig tehetetlennek bizonyult.

Nem azért, mert a hadsereg szelleme erős, hanem mert a nemzeti szellem gyenge. Ez közéletünknek egyik legszomorúbb symptomája, hogy a parlamentben az intransigens nemzeti jelszó minden gazdasági fejlődést akadályoz, a társadalmi életben pedig a gazdasági és kényelmi érdekek mögött a nemzeti szellem teljességgel háttérbe szorul.

Törekednünk kellene, hogy a parlamentben a nemzet megerősödésem dolgozzunk s a nemzeti szellemet a társadalomban künn szolgáljuk önfeláldozóan. Mi ellenkező utat választottunk s a társadalmi téren való tétlenség kényelmességét a parlamenti harcolás dicsőségével diadalmasan kapcsoljuk össze; nehogy valamiképpen magunkat akár a nemzet ellenségeivel, akár a túlzókkal szemben exponálnunk kelljen. Nagy idealisták vagyunk a fórumon, hanem otthon nagyon practicusak.

XII.

Reform-pártalakulás.

A mai közjogi ellentétnek meg kell oldatnia; megoldásának elodázása hiábavaló. De ha a mai ellentétek kiegyenlítetttek, le kell térnünk a közjogi viták útjáról. Le kell térnünk, mert *éppen nemzeti szempontból* számos nagy reform megvalósítása vár reánk.

A magyar faj hatalma mai viszonyaink között két irányban talál korlátozást: kifelé Ausztria, befelé a nemzetiségek által. Kétirányú ennél fogva a nemzeti törekvés is: nemzetiségi és közjogi. A közjogi törekvések egy pártnak törekvései; a nemzetiségi kérdés megoldása az egész ország óhaja. Természetes, logicus és gyakorlatilag is helyes tehát csak az lehet, hogy igyekezzünk a mai közjogi alapon csinálni erélyes nemzetiségi politicát. A közjogi harcok eredménye kevés. Harminc év nem bírta megrendíteni a hatvanhetes alapot. Felhasználták a parlamenti harc minden megengedett és meg nem engedett fegyverét és mégis
-----
dettetik.

A függetlenségi párt feladata az, hogy a nemzeti eszmének gyakorlati érvényt szerezzen. De a nemzeti eszmét nemcsak Ausztria felől fenyeget-

hetik. Fenyegetve lehet – és van – a nemzeti-ségek által is. E míg a közjogi törekvések csak az ő programját alkotják; a nemzetiségi kérdés megoldása az egész ország óhajta. Ez az a közös tér, amelyen eredményes productiv munkát lehet végezniök.

Senki sem kívánhatja azt, hogy egy párt cserbe-hagyja közjogi elveit. De mindenki joggal kíván-hatja, hogy egy párt se igyekezzék azokat a másokra erőszakkal rákényszeríteni.

Ha pedig a többi alkotmányos tényezőre a közjogi ellenzék elveit rákényszeríteni nem lehet: akkor az elvek gyakorlati keresztülvitele jelenleg lehetetlen.

Akkor a függetlenségi párt feladata csak az lehet, hogy hirdesse az elveket, tartsa fenn tiszta idealis-musukat, agitáljon s szervezze az országban híveit, de igyekezzék ez alatt is productiv munkát vé-gezni; a míg gyűjti az erőt közjogi elvei keresztül-vitelére, ne hagyja a nemzeti eszmének minden más terét parlagon. Ne hagyja különösen azt a tért, – a nemzetiségi kérdést – a melyről tudja, hogy ott már ma is, már a jelenlegi körülmények között is nagy eredményeket érhet el.

Ne hagyja azért sem, mert ugyanazok az ele-mek, melyek minden közjogi törekvésüknek me-reven útjában állanak, örömmel fognak e téren velük együtt küzdeni. Miként az egyházpolitikai harc napjaiban, ismét egy közös cél fogja őket egyesíteni s e cél a nemzeti iránytól nem eltérés, hanem épp a nemzeti iránynak legfontosabb, legszükségesebb követelménye.

Ezt a kérdést – a magyar faj suprematiájának kérdését azonban a közjogi ellenzék mindeddig közönnyel mellőzte. Semmi pozitív program, semmi nagy actio ez irányban való érdeklődésüket nem mutatja. A nemzeti politicának ez ágában mindannyiukat rendkívüli mulasztás terheli.

Még ha eredményesek lettek volna közjogi harcaik, akkor is egyenlő figyelem illette volna a nemzeti eszmének – a közjogival egyenrangú – eme kérdéseit. Figyelem illette volna annál inkább, mert a nemzetiségi viszály megoldása erőssé tenné a közjogi harcainkban is.

De midőn egy párt látja, hogy eredménytelenek maradtak évtizedes hosszú harcai, midőn látja, hogy a végső eszközök igénybevétele, sőt rendszeresítése sem hoz kellő eredményeket: akkor be kellene látniok, hogy egészen más az az út, melyen szolgálniuk kell a nemzet ügyét. Akkor be kell látniok, hogyha az ígét hirdetni nem elég, másokra kényszeríteni pedig nem lehet, keresni kell – addig is, míg e téren sikert remélhetnek – másutt a productiv munkásság mezejét. Vállvetve kell a nemzetiségi kérdés megoldására, veszedelmei megelőzésére mindannyiunkkal közremunkálniuk.

Szükséges tehát számos reform a nemzetiségi kérdés szempontjából, tehát elvitathatatlanul nemzeti érdekből. De szükséges – ezek megoldása után is – hogy egész pártalakulásunk alapjai a reformkérdések legyenek. Magok a későbbi reformkérdések látszólag talán semmi összefüggésben bein lesznek a nemzetiségi kérdéssel. De maga a

reform-*pártalakulás* a legnagyobb elválasztói erővel fog bírni.

Közéletünk minden megnyilvánulásának az érzékenyesség eszméjét kell szolgálnia.

A tények eleven argumentációjában van a legnagyobb meggyőző erő. Ennek kell Magyarország összes lakosainak érdekközösségét bizonyítania.

Az érdek-azonosság egyházi és socialis téren való megvalósításának betetőzését egy egészséges parlamentáris reform-párt alakulásában nyeri. Mindaddig, míg közéletünket közjogi kérdések dominálják, lehetetlen az összeforradás. Különbözők lehetnek a nézetek afelől, hogy a közjogi kérdések mi módon oldhatók valahára meg; de abban nem lehet nézetkülönbség, hogy midőn nemzetiségeinket még annyira sem bírtuk beolvasztani, hogy ellenünk ne támadjanak, akkor képtelenség azt remélni, hogy majd exponálni fogják magokat a mi közjogi ideáljainkért.

Hogyan reméljük, hogy mellettünk harcoljanak, midőn azt sem bírtuk elérni, hogy ellenünk ne küzdjenek? Mindaddig, amíg – ezek folytán – a nyelv és faji kérdések előtérben állanak: a magyar közélet hatása a nemzetiségekre csak annyi, hogy – ezen kérdések fontosságára figyelmeztetve őket – a nemzetiségek faji és nyelvi érdekei szintén előtérbe tolatnak. Természetesen provocálják a kérdésekben az összeütközéseket, midőn mi tőlünk is ugyanezt látják.

A magyar közéletnek azonban nem az érdekellentétekre kell figyelmeztetnie.

Hiába hangoztatjuk azt, hogy érdekeink egyek,

telhetőleg ássa alá? Mi joga beszél ő a jogokról, – amivel semmit sem segít – midőn nem teljesíti – amivel segíthetne – a nemzet iránti kötelességét?

Mit ér *szava* a nemzet érdekében, midőn *tettei* annak kárára vannak?

Mit ér az ifjúság azon részének tüntetése a nemzeti nyelv mellett, mely – a bukások statiszticája szerint – úgy lesúlyesztette a magyar kulturát?

Mit ér beszélni függetlenségről és nemzeti érzésről azoknak, kiknek a nemzetköziség uralma alatti tömegnek ellenállni nincs sem bátorságuk, sem erejük?

Mit ér a hadsereg idegen szelleme ellen remonstrálni egy olyan társadalom tagjainak, mely azt magába olvasztani nem vett fáradságot?

Hol van az ily törekvések erkölcsi ereje?

Nem azt mondom, hogy ne kívánjuk a nemzeti jogokat, de ne higyük, hogy avval már eleget tettünk kötelességünknek.

Elmúlnak a rendkívüli harc napjai – adja Isten, hogy mielőbb elmúljanak – s akkor a nemzet jogainak követelését bizzuk annak hivatott védőire. És ne higyük, hogy a követeléssel, – a minél szélsőbb követeléssel – már nemzeti missiót teljesítünk. Meg van adva a mód, hogy mindenki tegyen a nemzeti egység érdekében de – úgy látszik – szívesebben szólunk érte, mint teszünk.

A nemzet iránti kötelességeknek teljesítése oly igen fáradságos, oly igen prósa. A phrasisok

annyival csillogóbbak és olyan szépeket, olyan nagyokat mondanak. Vonzóbb a szereplés tapso-
kat hozó dicsősége, mint a láthatatlan, babért
nem hozó munkálkodás.

De a hazát a kitartó, fény nélküli komoly törek-
vés menti meg, nem a phrasisok.

Ezt megérteni oly kevés belátás kell – és olyan
nagyon sok önzetlenség.

Midőn az idegen nemzetiségek szelleme, midőn
az idegen tisztikar szelleme ellen folyik a harc,
ne feledjük el a múltak tanulságait s az ellenünk
küzdött reactiótól ne tanuljunk harcmódot.

Történelmünknek minden lapja azt tanítja, hogy
a *szellemet* nem lehet leigázni. Ne akarjuk a nem-
zetiségek szellemét közigazgatási rendszabályok-
kal megváltoztatni; ne akarjuk a tisztikar szel-
lemét törvényhozási rendszabályokkal változtatni
meg.

Mert ez nem más, mint felújítása a reactio azon
elavult, megbukott, kudarcot vallott rendszerének,
melylyel egykor el akarta fojtani a nemzeti szel-
lemet, azt hívén, hogy azt törvényekkel és ren-
deletekkel lehet.

És midőn a közjogi vagy a nemzetiségi kér-
dések megoldása között kell – a jelenlegi ellen-
tétek megoldása után – választania: ne feledje
el soha, hogy a reactio utolsó nagy rendszerét
az buktatta meg, hogy háborút kezdett kifelé,
midőn benn elégedetlenség szelleme dúlt. Midőn
ellenünk – ma még – a nemzetiség, sőt maga
a socialista magyar nép is felhasználható; nem
szabad egy külső hatalommal kikezdenünk.

Mert ez annak a politicának lenne mása, mely 1866-ban Königgratznál megbukott.

Lehetetlenné kell tenni a belső ellentéteket; csak akkor lehetünk aggressivek kifelé.

Hosszú, következetes, kitartó munka kell ehhez.

Fénytelen, nehéz társadalmi küzdelem lassú eredménye lehet a nemzeti egység csupán.

A magyar nemzet csak úgy lehet nagy, egységes és erős, ha a fórumon köznapibb lesz és reálisabb; a mindennapi életben pedig emelkedtebb és idealisabb.

Nem a nagy kívánságokhoz kell Idealismus, hanem a nagy tettekhez.

Nem kifelé kell támadni, hanem ezt a mi országunkat kell magunk számára meghódítani.

Mert ez az ország ma még nem a mienk. Nem a mienk a földje, a gazdasági ereje. Nem a mienk a népe és annak culturája.

A birtokosságát meg kell erősíteni, a hitelét helyre kell állítani. Segíteni a népen s megnyerni a nép lelkét a nemzeti eszme számára, megosztalni a nemzetiségeket s elszigetelni köztük a nemzeti eszme ellenségeit. Erőssé, intenzívvé, magyarrá tenni a culturát s áthatni azzal a nemzet minden rétegét: mindez a temérdek feladat még csak előttünk áll.

Magyarországot meg kell még hódítanunk.

Tartalomjegyzék.

	Oldal
Bevezetés	V
I. Productiv politica	1
II. Idegen cultura.....	8
III. Magyar cultura.....	41
IV. Culturalis védkötelezettség	23
V. A sajtóról	31
VI. Culturalis decentralisatio	39
VII. Egyház és nemzetiség.....	43
VIII. Erős középosztály	46
IX. A pénzügyekről.....	50
X. Socialis reformok szüksége.....	57
XI. Társadalom és nemzetiség	62
XII. Reform-pártalakulás	67
XIII. Összefoglalás. Javaslato	72